

ขั้นที่ 8 สรุปและวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูล

ขั้นที่ 9 ใช้ประโยชน์จากข้อมูล ยกตัวอย่างเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่ได้

ขั้นที่ 10 เป็นการสรุปรายงาน มีเวทีวิจัยเด็ก เด็กจะจัดการหาคะเลาะในการนำเสนอผลงานของเขา เช่น เด็ก ป.1 เล่านิทาน เด็ก ป.2 นำเสนอพาเวอร์พอยท์ เด็ก ป.3 เล่นละคร หรืออีกมากมาย

ประเด็นที่ศึกษามีเรื่องที่หลากหลายมาก บางครั้งครูต้องการเรื่องนี้แต่เด็กไม่ชอบ ก็ไม่ได้ เช่น เรื่องปลากัด ก็เป็นอีกเรื่องที่เด็กชอบ เพราะเด็กได้ออกไปตามทุ่งหญ้า ได้ช้อนปลากัด หรือว่าเรื่องค้างแวน จริงๆแล้วไม่ได้คิดเรื่องนี้ แต่ต้องการไปดูอุทยานเกษตรฯ พอตอนขากลับเห็นค้างแวนห้อยโหน ก็เลยเลือกที่จะศึกษาเรื่องนี้ เรื่องอื่นก็เหมือนกันมันจะเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ตามความสนใจของเด็ก

ผลที่ได้ สำหรับเด็กเห็นด้านการพัฒนาด้านทักษะ การพูด การเขียน การวิเคราะห์ พฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงเห็นการช่วยเหลือกันมากขึ้น การอยู่ร่วมกัน ด้านคุณธรรม จริยธรรม การท้าทาย ความรับผิดชอบ ความมีวินัย สำหรับครูได้มากในเรื่องของการทำงานเป็นทีม เมื่อก่อนครูสอนคนเดียว มีความอดทนในการรับฟัง มีมุมมองใหม่ๆ เมื่อก่อนครูจะไปเร็วๆ ปรับกระบวนการคิดเห็นด้วยกับงานวิจัยจากตอนแรกไม่ชอบ ไม่เห็นด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็กก็จะเป็นแนวราบ เด็กบางคนไม่ชอบครูภาษาอังกฤษ ก็เลยไม่อยากเรียน แต่เมื่อความสัมพันธ์ดีขึ้นทำให้อยากเรียน

ร่วมแลกเปลี่ยน อาจารย์ประจักษ์ อินทรเดช หัวหน้าโครงการตามรอยทวดโคกทราย จ.ตรัง

เป็นเรื่องตามรอยทวดโคกทราย มาดูงานทะเลสาบ ครั้งแรกหลับ ครั้งที่สามพอจะรู้เรื่องบ้าง กลับมาก็เริ่มหาเรื่อง ก็ได้เรื่องโคกทราย อยู่ใกล้ๆโบรหลังโรงเรียน ให้เด็กลงพื้นที่หาภูมิปัญญา ครั้งแรกเด็กถามคำถามซ้ำกัน ต้องกลับตลกกันใหม่ ครั้งหลังดีขึ้นมานิดนึง กว่าจะได้ชุดแรกต้องใช้เวลากว้าง 10 ครั้ง ต้องมีพี่เลี้ยงมาช่วยนำ เช่น เล่านิทาน แปลกที่ว่าถ้าทำหลายครั้งจะสำเร็จ แล้วพี่เลี้ยงก็ไม่บอกว่าให้ทำอะไร เราก็ทำไม่ถูกช่วงแรกครูเห็นว่างานวิจัยยาก เริ่มทำมันยากลำบากแสนเข็ญ เพราะว่า สกว.ไม่บอกอะไร เพียงแต่ให้มีคพริมาเล่มหนึ่งบอกว่าให้ไปตัดต้นไม้ไปมา 3 ต้น

วิธีการเข้าค่ายของเด็กทำให้เห็นว่าเด็กได้แสดงออกมาเต็มที่ เห็นความสามารถ เด็กกล้าพูด กล้าแสดงออกมากขึ้นเมื่อมาสืบค้นข้อมูลเรื่องที่ 2 เรื่องที่ 3 ก็ดีขึ้น

จากการทำกระบวนการตรงนี้รู้สึกว่ามีช่องว่างระหว่างครูกับเด็ก คือเด็กกลัวผิด แต่ถ้าอยู่กับชุมชน กับพี่เลี้ยง เด็กจะกล้า พออยู่กับครู เด็กไม่กล้า ตรงนี้เห็นว่าครูชอบว่าเด็ก บางครั้งตัวครูเป็นเหมือนนกบินน้ำ ครูลืมใช้หลักจิตวิทยาที่เรียนมา

งานวิจัยผู้ไม่ทำอะไรจะไม่รู้บอกใครไม่ได้ ถ้าทำแล้วจะรู้ มีความมั่นใจ ตอบได้หมด บอกได้หมดทุกเรื่อง

: มุมมองของ อาจารย์ชาติรี ตำราญ ผู้ทรงคุณวุฒิ

โชคดีที่ สกว. ไม่บอกอะไรให้ละเอียด ถ้าบอกให้ละเอียด 3 ปี ก็ทำอะไรไม่ได้เลย การพัฒนาหลักสูตรที่พัฒนาไม่ได้ ก็เพราะว่าบอกมาตลอด สกว. ได้รับบทเรียนความเจ็บปวดจากประเทศชาติ เพราะเงินที่หลังกับเด็กก็อย่าไปบอกอะไรให้มากนัก ครูอย่าไปทำรู้ให้มากนัก อย่าไปเลือกเรื่องเด็ก ใช้คำหยาบเพื่อให้พวกเขาได้จำ

“ต่อไปไม่ต้องทำอะไรมากนัก สอนเด็ก นำเด็กออกไปฝึกในการที่จะให้เขาเกิดจิตการเรียนรู้ เพื่อมนุษยชาติ ไปคิดเอาเองว่าเรียนอย่างไรให้เป็นมนุษยชาติ แล้วเรียนอย่างไรที่ไม่เป็น ในการเรียน ทุกวันนี้ไม่เป็นมนุษยชาติ ยกตัวอย่างการเรียนรู้เรื่องทวดเรียนไปทำไม ทวดปะเหลียน กับทวดที่ยะลา มันสัมพันธ์กันอย่างไร ขยายวงกันให้ได้ อย่าให้อยู่แค่ปะเหลียนเรียนให้ทวดปะเหลียนขึ้นไปอยู่บนดวงจันทร์ให้ได้”

“ฝากอาจารย์ทุกท่าน ต่อไปต้องเลิกพูด 8 สารแล้ว เผมันให้มันหมด ผมเป็นคนเขียนสาระภาษาไทย แล้วพอเขียนเสร็จไม่ได้เอามาสอนเลย ผมเผาหมด คุณก็ไปเผาให้หมด แต่คุณไปสอนให้เด็กเกิดจิตภาษาไทย จิตวิทยาศาสตร์ จิตวิญญาณสังคมศาสตร์ อย่าไปติดสาระ เมื่อไหร่ที่ติดสารก็จะติดเรื่องเวลา ติดตารางสอน คุณสอนสาระเดียว สอนให้มันเป็นสาระ ไอ้ที่คุณสอน 8 สารอยู่มันไม่ได้สักสาระ เขาเรียกว่าสอนไม่ได้เรื่อง ต่อไปสอนให้เป็นเรื่อง อย่าไปห่วงเรื่องเนื้อหา สอนวิธีการให้เด็กหาเนื้อแล้วเนื้อจะมาหาเด็กเอง เพราะที่คุณพูดมาทั้งหมดคุณไม่ได้สอนสาระ แต่เด็กก็ได้สาระมา ผมอยากฝากไว้แค่นี้”

ผู้ทรงคุณวุฒิ รศ.สุชาติา ชินะจิต

สิ่งที่สะท้อน ขอชื่นชมการทำงานทั้ง ครู ทั้งเด็ก ผู้ประสานงาน มันถึงจุดที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ งานวิจัยเมื่อ 5 ปีที่แล้ว เป็นสิ่งต้องห้าม สงวนสิทธิ์ตรงสำหรับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเท่านั้น ตอนนี้ไม่ใช่แล้ว ครู เด็ก ชุมชน ทำวิจัยได้ การวิจัยก็คือการเรียนรู้

การวิจัยมันเป็นข้อมูลที่กระจัดกระจายอยู่เยอะเยอะ มีก้อนอิฐกระจัดกระจายอยู่ แล้วเราเอาก้อนอิฐคือข้อมูลตรงนั้นนำมาเรียงกัน มันก็เป็นกำแพง เป็นรั้ว การวิจัยก็คือการจัดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งที่ได้เห็นคือเราสะท้อนให้เห็นว่าเราได้เรียนรู้กระบวนการเรียนรู้แล้ว

จริงๆแล้วในระบบการศึกษามันมีสิ่งดีๆอยู่เยอะ แต่เราลืมไป เมื่อก่อนเรียนรู้แบบดั้งเดิมก็มีอยู่แล้ว เราไปห่อคำใหม่ๆ เพื่อวาทะกรรมใหม่ เราก็พูดว่าต้องใช้เซ็นเตอร์ เหมือนแผ่นเสียงตกร่อง จนลืมไปว่าความหมายมันคืออะไร

ขอเพิ่มมุมมองเรามองหาสิ่งที่ดีๆในแต่ละระบบของเขาย่ไปมองที่แง่ลบ บางอย่างมันเป็นข้อเท็จจริง บางอย่างมันต้องมีที่มา แต่เราจะอยู่กับมันได้อย่างไร การศึกษาในระบบของตะวันตก เน้นในเรื่องบันทึก วิเคราะห์ วิจัย สิ่งเหล่านี้ที่เราขาด ต้องนำมาเพิ่มให้ถูกหลานของเราอย่างไร

คำว่าผู้มีการศึกษา หมายถึงผู้ที่มีความรอบรู้ วิชาหลายๆด้าน รู้กระบวนการทางสังคม แต่เราลืมไปเมื่อมามองการศึกษาในบ้านเราเป็นอีกแบบหนึ่ง คือการแบ่งชนชั้น กระบวนการศึกษาเราต้องมองดีๆ แล้วเอามาเติมเต็มให้ได้

ในส่วนของการจัดการศึกษาได้ขึ้นปัญหาแบบเดียวกัน คำพูดแบบเดียวกัน เป็นปัญหาร่วม ถ้าพูดถึงกระบวนการเรียนรู้มีสององค์ประกอบ หนึ่ง ด้านกระบวนการเรียนรู้ และสองด้านเนื้อหา ขณะนี้เราได้ด้านกระบวนการมาแล้ว แต่ในส่วนด้านเนื้อหา เราชื่นชมหรือติดกับการประมวลเนื้อหาท้องถิ่น แต่เราจะไม่เท่าทันโลก แต่อยากจะเพิ่มว่า ต้องยกระดับความรู้ ความเข้าใจ เป็นความรู้สากล ความรู้ของภาคอื่น เพราะว่าเมื่อเรายกระดับความรู้แล้ว เห็นภาพที่มันใหญ่ขึ้น ณ ตอนนี้เราก็คงมีความรู้เฉพาะจุด เห็นภาพที่มัน ไม่จั้นเรารู้ไม่เท่าทันโลก ไม่เท่าทันกระแส

การที่ยกระดับความรู้ได้ต้องชวนสถาบันทางวิชาการมาเป็นที่พึ่ง วิธีการใหม่ๆมาสร้างการเรียนรู้ให้ใหม่ สร้างให้เขาคิดได้อย่างไร เครื่องมือที่จะต้องใส่เข้าไปใหม่ เช่น ไปถึงขั้นการวิเคราะห์วิจารณ์ได้จะทำได้อย่างไร เครื่องมือในการค้นอาจจะต้องเติมหรือเปล่า เพื่อให้ความรู้ต่อยอด เติมเต็ม

เปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนมุมมอง เรื่องปัญหาเป็นโจทย์วิจัย ก็คือต้องเรียนรู้ เกิดโจทย์ในการทำงานได้ด้วย และสิ่งที่ต้องการฝากไว้เราต้องปรับตัวเอง เรียนรู้ได้ ระยะเวลาต่อไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
คุณสมบุรณ์ อภาสกิจ ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้

สถานะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีความสำคัญอยู่ที่กระบวนการ เชิงวิธีคิด ระบบคิด งานวิจัยมีส่วนช่วยสร้างโอกาสหลายๆฐาน รวมทั้งผู้เกี่ยวข้อง ในการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็ก มีรูปธรรมให้เราเห็นความหลากหลายของรูปแบบของงานวิจัย

ถ้าเราจะช่วยกันทำอย่างเข้มข้นต่อไป ขยายให้มันกว้างขึ้นเรื่อยๆ จะมีความหมายมาก ดังบทนำย่อหน้าหนึ่งในหนังสือเล่มเล็กของตะ โละใส ที่กล่าวว่า “พระราชบัญญัติพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่มี ความรู้ มีคุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และให้สถานศึกษาจัดทำสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม โดยมุ่งเน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และจัดการเรียนรู้ให้เกิดได้ทุกเวลา ทุกสถานที่” คิดว่าสิ่งที่เราทำมันนำไปสู่สิ่งนี้ และเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

เอกสารประกอบการสัมมนาประเด็นการศึกษา

โครงการการจัดการศึกษามูลฐานการระหว่างนักเรียนกับชุมชนของโรงเรียนบ้านตะโละไศ ตำบลปากน้ำ อำเภอละลุ จังหวัดสตูล

หัวหน้าโครงการ นายสุทธิ สายสุนีย์

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่มีความรู้ มีคุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และให้สถานศึกษาจัดทำสาระการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม โดยมุ่งเน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และจัดการเรียนรู้ให้เกิดได้ทุกเวลา ทุกสถานที่

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโรงเรียนบ้านตะโละไศจะได้ดำเนินการจัดการสอนตามพระราชบัญญัติการศึกษาและวิสัยทัศน์ของโรงเรียนซึ่งเป็นตัวกำหนด ตัวชี้วัด ความสำเร็จมาโดยตลอด แต่ก็ยังไม่สามารถบรรลุผลตามเป้าหมายดังกล่าวทั้งหมด เนื่องจากก่อนหน้าปี 2548 ครูยังทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้สู่ผู้เรียน โดยมีบทบาทเป็น “ผู้สอน”(teacher) มากกว่า “ผู้จัดการเรียนรู้”(facilitator) แม้ว่าในพระราชบัญญัติการศึกษาจะเน้นย้ำให้การจัดการเรียนการสอนยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่แท้ที่จริงแล้วครูยังขาดโอกาส เนื้อหาสาระ วิธีการสอน ที่ฝังลึกจากประสบการณ์ที่ยาวนานจนกลายเป็นความเคยชิน การจัดการเรียนการสอนที่ผ่านมาของครู จึงเป็นการสอนหนังสือมากกว่าสอนคนหรือสอนชีวิตจริงๆ การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจึงไม่เกิดขึ้นตามความหมายที่แท้จริงสักที

ผู้จุดประกายการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ให้กับครูในโรงเรียน คือกลุ่มแม่บ้านท่ามาลัย ซึ่งรวมตัวกันทำโครงการฟื้นฟูชนบทพื้นบ้านมุสลิมบ้านท่ามาลัยโดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค เนื่องจากเล็งเห็นว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำขนมพื้นบ้านนับวันจะไม่มีผู้สานต่อ และต้องการนำเอาภูมิปัญญานั้นมาแก้ไขปัญหการว่างงานของผู้หญิงในชุมชน เนื่องจากทางกลุ่มแม่บ้านและทางโรงเรียนเห็นว่าการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการทำขนมพื้นบ้านเป็นแนวทางหนึ่งในการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีการจัดประชุมร่วมกันระหว่างทีมวิจัย และครูในโรงเรียน เพื่อจัดทำหลักสูตรการฟื้นฟูชนบทพื้นบ้านมุสลิมมาจัดการเรียนการสอน ในปี พ.ศ.2547

แต่เมื่อนำหลักสูตรที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมนำมาใช้จริง ผลปรากฏว่า การนำหลักสูตรมาใช้ในช่วงแรกไม่สามารถดำเนินการให้ได้ตามผลที่คาดหวัง เนื่องจากการคิดหลักสูตรจะใช้ข้อมูลซึ่งเป็นข้อมูลในเรื่องขนมพื้นบ้านทั้งหมด ที่มีอยู่แล้วมาสอน และใช้ครูเป็นหลักในการจัดการเรียนรู้ แต่ครูกลับไม่สามารถผสมผสานข้อมูลความรู้ที่ได้มากับรายวิชาที่ตนเองรับผิดชอบได้คืนัก สิ่งที่ได้จริงขณะนั้นคือการนำเด็กไปศึกษา และทดลองทำขนมกับภูมิปัญญาเท่านั้น

ทางโรงเรียนจึงได้ข้อสรุปว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่นที่มีอยู่นั้นคงไม่มีความเหมาะสมควรจะมีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรใหม่ จึงมีการปรับปรุงหลักสูตรโดยจัดสัปดาห์ขนมพื้นบ้านโดยออกแบบนำวิธีการของกระบวนการวิจัยของกลุ่มขนมพื้นบ้าน ทำมาลัยมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งได้แบ่งออกเป็น 6 ฐานการเรียนรู้ คือ

ฐานที่ 1 ประวัติชุมชน จัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการลงไปสืบค้นข้อมูล สัมภาษณ์ สอบถามจากผู้รู้ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

ฐานที่ 2 วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น จัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการสัมภาษณ์ ชักถาม จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฐานที่ 3 รู้จักขนมพื้นบ้าน จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยให้นักเรียนทำโครงงาน พร้อมทั้งเรียนรู้คู่มือการทำขนม

ฐานที่ 4 ปฏิบัติทำขนมจริงโดยเด็กนำมาทดลองทำเองจากที่ได้เรียนรู้มา

ฐานที่ 5 การตลาดและบรรจุภัณฑ์ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการสำรวจตลาด วิเคราะห์รูปแบบบรรจุภัณฑ์ จัดทำผลิตภัณฑ์การบัญชี

ฐานที่ 6 การสืบสานและพัฒนา จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยให้นักเรียนอธิบาย สรุป จัดนิทรรศการ และนำเสนอ

จากการจัดการเรียนรู้ใช้เวลาทั้งหมดในหนึ่งสัปดาห์ ในครั้งนั้นทำให้ครู ผู้ปกครอง ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน ผู้เรียนสามารถรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนได้ กล้าพูด กล้านำเสนอ หลายคนมีความภูมิใจในความสามารถของลูกหลาน และได้เรียนรู้สิ่งใหม่ที่เขาเองไม่เคยได้รู้ได้ยินมาก่อน การจัดกิจกรรมได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่จากทุกคนในชุมชน จึงเป็นเสมือนแรงผลักดันที่สำคัญให้เกิดการขับเคลื่อนการปฏิรูปการเรียนรู้ในเวลาต่อมา

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น คณะครูมีความเห็นว่าการจัดการเรียนรู้ประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง แต่ยังคงมองว่าที่ผ่านมาครูยังคงเป็นผู้กำหนดประเด็นในการศึกษาไม่แตกต่างจากแนวปฏิบัติเดิมยังคิดเนื้อหา และไม่รอบลึกถึงแก่นสาร นอกจากนี้ชุมชนยังมีองค์ความรู้อีกมากมายนอกเหนือจากเรื่องขนมพื้นบ้าน ที่สามารถให้เด็กได้เรียนรู้ได้ จึงมีความเห็นร่วมกันว่าควรจะมีการคิดหาแนวทางในการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนและหลักสูตรการเรียนรู้แบบใหม่ๆ ในประเด็นอื่นๆ เพิ่มเติม นำมาสู่โจทย์ที่ต้องขบคิดต่อ....คณะครูได้ร่วมกันถอดบทเรียนการทำงานของกลุ่มแม่บ้านทำมาลัยในการ

วิจัย และพบว่า “กลุ่มแม่บ้านต้องการที่จะฟื้นฟูชุมชนพื้นบ้าน โดยการทําวิจัย เริ่มต้นจากการสุมหัวคิด ตั้งโจทย์คำถาม ออกแบบวิธีการหาความรู้ที่ตัวเองต้องการ เช่น วิธีการ หาแหล่งข้อมูล นำข้อมูลมาสรุปวิเคราะห์ หาแนวทางการใช้ประโยชน์ ทดลองทำ และเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะ” จนเกิดผลกับกลุ่มมากมาย เป็นที่ยอมรับของผู้คนที่เกี่ยวข้อง จึงเกิดการตั้งข้อสังเกตและให้ข้อเสนอในคณะครูด้วยกันเองว่า “แล้วทำไมไม่ให้เด็กใช้กระบวนการของงานวิจัยแบบที่กลุ่มแม่บ้านทำล่ะ” เป็นการย้อนรอยการทำงานตามความสามารถที่เด็กจะทำได้

จากการประชุมระดมความคิดเห็น ทำให้ได้ข้อสรุปว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการแบบงานวิจัยของโรงเรียนบ้านตะโล๊ะไธ ต้องยึดหลักความคิดสำคัญที่ว่า “ผู้เรียนควรจะเป็นผู้กำหนดประเด็นที่อยากเรียนรู้ วิธีการศึกษาหาความรู้ตามความสนใจเอง” แล้วนำข้อมูลข้อค้นพบมาสรุปเป็นความรู้ นำเสนอต่อเพื่อนๆ และครู เพื่อพัฒนาความรู้เดิมและเติมความรู้ใหม่ให้เพิ่มขึ้น โดยที่ครูจะทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในทุกกระบวนการ”

โดยวัตถุประสงค์สำคัญของการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการงานวิจัยเป็นเครื่องมือ คือการศึกษาถึงวิธีการจัดการเรียนให้เป็นไปตามความต้องการของเด็ก มุ่งให้เด็กได้เรียนรู้วิธีการศึกษาเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือ มุ่งให้ครูได้เรียนรู้เครื่องมือและพัฒนาวิธีการศึกษา ผู้บริหารได้รู้ถึงการบริหารจัดการศึกษา โดยมีชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับเด็กๆ

ดังนั้นจึงเป็นที่มาของโครงการวิจัย เรื่อง “การจัดการศึกษาบูรณาการระหว่างนักเรียนกับชุมชนของโรงเรียนบ้านตะโล๊ะไธ ต.ปากน้ำ อ.ละงู จ.สตูล”

โดยมีวัตถุประสงค์ 1.) เพื่อศึกษาเงื่อนไข ข้อจำกัด ผลที่ได้รับจากกระบวนการเรียนรู้ระหว่างนักเรียน ชุมชน ครู 2.) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่น ตามความต้องการของ นักเรียน 3.) เพื่อสร้างความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่างนักเรียนกับชุมชน 4.) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนศึกษาบูรณาการระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

1. ผลที่เกิดจากการจัดการศึกษาบูรณาการระหว่างนักเรียนกับชุมชน

(1.) ศึกษาเงื่อนไข ข้อจำกัด ผลที่ได้จากกระบวนการจัดการเรียนรู้ ระหว่างนักเรียนกับชุมชน

การกระบวนการจัดการเรียนรู้ ระหว่างนักเรียนกับชุมชน จึงได้กำหนด 10 ขั้นตอน ของกระบวนการที่เด็กได้เรียนรู้ ผ่านประสบการณ์ตรงเพราะต้องทำเอง เริ่มตั้งแต่ขั้นแรกคือ (1) เรียนรู้เรื่องใกล้ตัว โดยการที่แต่ละคนบอกความต้องการในเรื่องที่ตัวเองอยากเรียนรู้โดยให้เหตุผลประกอบ ซึ่งมีการสำรวจพื้นที่ก่อนเลือกเรื่องบวกกับความอยากรู้ที่มีอยู่ (2) การวิเคราะห์จำแนก การคัดสรรเรื่อง เพื่อให้เกิดการอภิปรายผลดี ผลเสีย ความน่าจะเป็นไปได้ในเรื่องนั้นๆ จัดตั้งกลุ่มย่อย กลุ่มใหญ่ เด็กได้เลือกเรื่องแต่จะต้องเป็นเรื่องที่ผ่านการวิเคราะห์และเห็นด้วยจากเพื่อนร่วมชั้นเรียน และต้องเป็นเรื่องที่ศึกษาแล้วน่าจะมีประโยชน์หรือสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ ฉะนั้นต้องมีการให้เหตุผลและ

ผลอย่างเพียงพอ ซึ่งต้องให้เหลือเพียงเรื่องเดียว (3) ข้อนรอบกระบวนการ ทบทวนวิธีการทำงานที่ได้มาของเรื่องว่าทำอะไร ผลเป็นแบบไหน (4) การพัฒนาโจทย์ เป็นการวิเคราะห์โจทย์ใหญ่ว่าจะเป็นอย่างไร แบบไหน กำหนดเป้าหมาย ขอบเขต ความสัมพันธ์ในการศึกษาวิจัย (5) กิจกรรมการตั้งคำถามย่อย ก็มีสามตอนย่อยๆเช่นว่าฝึกทักษะการตั้งคำถาม โดยให้เด็กร่วมกันคิดคำถามเพื่อหาคำตอบตามที่อยากรู้ กำหนดประเด็นคำถาม นำคำถามที่เหมือนกันให้อยู่กลุ่มเดียวกัน แล้วเขียนลงในกระดาษปรีฟ เพื่อนำเสนอและสรุป การพัฒนาประเด็นคำถาม ร่วมกันทบทวน คำถามว่าครอบคลุมถึงที่จะศึกษาหรือไม่ แล้วช่วยกันพัฒนาคำถามให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น แล้วเรียงลำดับคำถามใหม่ (6) ค้นหาวิธีการเก็บข้อมูลเป็นการสืบค้นข้อมูล โดยกำหนดวิธีการหาข้อมูล และกำหนดเครื่องมือและวางแผนกำหนด กติกา เกี่ยวกับการออกหาข้อมูล (7) เก็บข้อมูล ทำงานตามแผนที่วางไว้ (8) สรุปและวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูล(9)ใช้ประโยชน์จากข้อมูล ทดลองทำหรือใช้ในสิ่งที่ได้ศึกษามาให้เห็นเป็นรูปธรรมจับต้องได้ (10) สรุป/รายงาน โดยที่รวบรวมข้อมูล/ชิ้นงานเป็นรูปเล่ม หนังสือเล่มเล็ก แผ่นพับ เอกสารประชาสัมพันธ์ จัดนิทรรศการ เวทีเสวนา

นอกเหนือจาก 10 ขั้นตอนกระบวนการที่ว่านี้ยังต้องมีชุดความรู้ที่ทีมวิจัยตัวน้อยๆต้องทำก่อนเริ่มระหว่างทำและหลังจากจบในแต่ละขั้นตอนนี้คือ การเรียนรู้กระบวนการกลุ่ม จะมีบทบาทหน้าที่ต่างๆ คือ ประธาน นำเสนอ สรุป /บันทึก บริการ ฯลฯ ซึ่งจะต้องสลับสับเปลี่ยนกันอย่าให้ซ้ำ

ข้อค้นพบที่ได้จากการจัดกระบวนการเรียนรู้

ข้อค้นพบ	เก่า	ใหม่	แนวทาง
การรู้จักเด็กด้าน ความสามารถ	- รู้แต่ไม่ลึกซึ้ง / ผิวเผิน /รู้จักเด็กไม่รอบด้าน มี ข้อจำกัดในการ แสดงออก - นักเรียนที่มีความ ถนัดแต่ละคนไม่ได้ แสดงออกเพราะไม่ได้ เปิดโอกาสให้เด็กได้ แสดงออก	- รู้ถึงความสามารถเฉพาะด้าน ของเด็กมากขึ้น -ครูเปิดโอกาสให้นักเรียน ได้ แสดงออกมากขึ้น - ครูปรับเปลี่ยนทัศนคติ ต่อ เด็ก -รู้และเข้าใจสภาพของ ครอบครัวและภูมิหลังของ นักเรียนเด็กรู้จักครูมากขึ้น และเข้าใจ กล้าพูด กล้าคุยมาก ขึ้น	- เพิ่มการทำกิจกรรมระหว่าง ครูกับเด็กในช่วงการจัดการ เรียนให้มากขึ้นโดยที่เด็กมีส่วน ร่วม - ใช้รูปแบบครูประจำชั้นหรือ ครูที่ปรึกษาแบบ ต่อเนื่อง จากระดับชั้นเรียน ให้เป็น ระดับช่วงชั้น หรือ จนจบชั้น ป. 6 เพื่อให้ครูมีข้อมูลเกี่ยวกับ เด็กทุกด้าน นำไปสู่การ ปรับปรุง แก้ไขปัญหา
ข้อจำกัดของ เวลา	- มีข้อจำกัดของเวลา ต้องเร่งรีบเนื้อหาที่ระ	- ใช้เวลามากขึ้น ทำให้ นักเรียนได้มีโอกาสในการคิด	- เพิ่มเวลาการเรียนการสอนให้ เอื้อต่อการจัดกระบวนการที่

ข้อค้นพบ	เก่า	ใหม่	แนวทาง
	บวนการเรียนรู้ (ป้อน ความรู้บอกความรู้ สื่อสารทางเดียว) - ครูกำหนดกิจกรรมให้ ความไม่ต่อเนื่อง	มากขึ้น - เด็กสามารถเสนอช่อง ทางการเรียนรู้ได้เอง	ต่อเนื่อง และเชื่อมโยงกัน
องค์ความรู้	- ได้ความรู้จากการจด มากกว่าปฏิบัติจริงไม่ ยั่งยืน เด็กลืมนำได้ ความรู้อย่างจำกัด	- ได้องค์ความรู้ที่รู้จริง คิดตัว เด็กที่ผ่านการ สัมผัสจริงได้ มากกว่าเป้าหมาย - ความรู้ที่สามารถนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลง	
กระบวนการ การแก้ปัญหา	- นักเรียนมีโอกาส ใน การแก้ปัญหาน้อย - ครูใช้เทคนิคที่ไม่ หลากหลาย	- กระบวนการทำให้นักเรียน ค้นพบปัญหา และสามารถหา แนวทางแก้ปัญหได้ด้วยตนเอง - ครูใช้วิธีการสอนและเทคนิค ที่หลากหลาย เช่น การตั้ง คำถาม การเขียนMind Map การกระตุ้น การสร้างทีม/ ความสัมพันธ์ เพลง เกม ละคร เทคนิค การนำเสนอ ผลงาน การสืบค้น	
ผลการเรียนรู้	- มุ่งเน้นความรู้/ข้อมูล เป็นตัวตั้ง - มุ่งเน้นในเอกสาร ผลงานเป็นหลัก เน้นคำตอบสุดท้าย หรือทำข้อสอบ	- มุ่งเน้นกระบวนการมากกว่า องค์ความรู้ - มุ่งเน้นความรู้ประสบการณ์ ที่เกิดขึ้น ผู้เรียนและสามารถ ถ่ายทอด สื่อออกมาในรูปแบบ ที่หลากหลาย เช่น การ นำเสนอ แสดงละคร จัด นิทรรศการ นิทานประกอบ ภาพ	เน้นให้เด็กได้รู้วิธีการหาความรู้ และพัฒนา หรือสร้างองค์ ความรู้ด้วยตัวเอง

ข้อค้นพบ	เก่า	ใหม่	แนวทาง
กิจกรรมการเรียนรู้	- มีการยืมทวนทำซ้ำ ซ้ำแน่นน้อย ทำให้ ผู้เรียนเกิดทักษะการฟัง การพูด อ่านเขียน สรุป คิดวิเคราะห์ ไม่คล่อง	-มีการยืมทวนกระบวนการ เรียนรู้ ทำซ้ำ ซ้ำแน่น ทำให้ ผู้เรียนเกิดทักษะการฟัง การ พูด การอ่าน เขียน สรุป และ คิดวิเคราะห์ดีขึ้น -มีโอกาสนำให้ผู้เรียนได้แสดง ศักยภาพ และความสามารถ ในกิจกรรม สถานการณ์ที่ หลากหลาย	
บทบาทครู/ นักเรียน	- ครูเป็นผู้กำหนด กิจกรรมและวาง แผนการเรียนโดย นักเรียนไม่มีส่วนร่วม	- ครูและนักเรียนร่วมกัน ออกแบบการเรียนรู้ตามความ ต้องการของผู้เรียน	
บทบาท ของชุมชน	- ชุมชนมีส่วนร่วมใน การจัดการเรียนรู้น้อย มาก	- ชุมชนมีส่วนร่วมในการ จัดการเรียนรู้ร่วมกับครู โรงเรียนมากขึ้น เช่น มีภูมิ ปัญญาให้ความรู้ ผู้ปกครองให้ การสนับสนุนช่วยเหลือ รวมทั้งหน่วยงานต่างๆ ใน ชุมชนให้โอกาสนักเรียน เรียนรู้ตามแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ	

ข้อจำกัดเกี่ยวกับครู

- เคยชินกับการสอนแบบเดิมที่เน้นเนื้อหาในกลุ่มสาระ ครูผ่านประสบการณ์ที่แยกกันสอนเป็นรายกลุ่มสาระและรายชั่วโมงและมุ่งเน้นเนื้อหา สาระเป็นหลัก แม้ว่าการทำงานวิจัย ทำให้ครูเปลี่ยนจากการป้อนเนื้อหา กลับมาเป็นผู้จัดการเรียนรู้และเน้นกระบวนการแทนเนื้อหา แต่ก็ยังมีครูส่วนหนึ่งที่เคยชินกับการสอนแบบเดิมเกิดความกังวลว่า เนื้อหาที่สอนแต่ละหน่วยจะสอนไม่จบ บางครั้งกลับไปสอนเนื้อหาอย่างเดิมอีก ดังนั้นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โรงเรียน

ต้องดำเนินการจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการต่อไปอย่างต่อเนื่องจึงจะสามารถทำให้ครูที่สอนแบบเดิมเปลี่ยนแปลงและไม่หวนกลับไปสู่วังวนเดิมอีก

- **มีภารกิจมากมาย** ครูไม่ได้ทำหน้าที่การจัดการเรียนการสอนอย่างเดียว ยังมีภาระที่ต้องดำเนินการทั้งที่เป็นงานนโยบายและงานที่ขอความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงาน ทั้งภาคราชการ หน่วยงานที่มีอยู่ท้องถิ่น ทำให้ครูกังวลและสับสนกับภารกิจที่ต้องปฏิบัติ ความเหนื่อยล้าก็เกิดขึ้นได้เสมอๆ ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป้าหมายหลักของครูถูกบั่นทอน ส่งผลให้คุณภาพผู้เรียนตกต่ำไปด้วย

- **ข้อจำกัดในการจัดเวลา** เช่น การจัดเวลาในการสอน กับกระบวนการวิจัย หากไม่สามารถบูรณาการเชื่อมโยงกระบวนการครอบคลุมมาตรฐานกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้อง ได้ ก็ต้องขยายเวลามากขึ้น

ในการจัดกิจกรรมยังไม่เหมาะสม บางกิจกรรมต้องออกศึกษาแหล่งเรียนรู้ ใช้เวลาทั้งวัน

จำนวนนักเรียนกลุ่มใหญ่เกินไป ลำบากต่อการควบคุมดูแลในการออกไปศึกษาแหล่งเรียนรู้และการทำกิจกรรม

- **ขาดทักษะและขาดประสบการณ์ในกระบวนการวิจัย** แม้ครูผ่านประสบการณ์การสอนมานานนับสิบๆปี ผ่านการอบรมทำวิจัยมามากต่อมาก แต่พอลงสู่สนามการปฏิบัติการวิจัยจริงก็เกิดความสับสน ระหว่างงานวิจัยชั้นเรียนกับงานวิจัยท้องถิ่น ช่วงแรกไม่รู้ว่าจะเริ่มต้นอย่างไรดี ทำไปแล้วไม่แน่ใจก็ต้องย้อนกลับมา กระบวนการต่างๆ ทำให้ใช้เวลามาก ทำไปแล้วก็ไม่รู้ว่าทำ อย่างไรต่อไป การทำวิจัยโดยการลงมือ “ทำ” แล้ว “เรียนรู้” ทำให้ครูเกิดทักษะและเรียนรู้ได้ไม่มากนัก ช่วงหลังๆครูเก่งขึ้น งานวิจัยก็ขยับไปข้างหน้าตามลำดับ

(2.) ศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่นตามความต้องการของผู้เรียน

จากกระบวนการจัดการเรียนก่อนหน้าทำการวิจัยเป็นการจัดการตามสาระทั้ง 8 แต่กระบวนการจัดการเรียนการสอนจริงได้ยึดหนังสือที่ใช้ตามสาระต่างมาสอน เด็กไม่ส่วนกำหนดเนื้อหาในส่วนนี้ ขึ้นกับครูสนใจอยาก让孩子เรียนรู้ หรือขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในขณะนั้น ความรู้ท้องถิ่นไม่ได้ลงลึก และไม่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงต่อการจัดการศึกษาในเนื้อหาที่จัดการเรียนการสอน จากกระบวนการวิจัยทำให้เด็กได้ศึกษาความรู้ที่มาจากท้องถิ่นมากมาย อาทิ ชุมชนตะโละไส / ท่ามาลัย, ชายทะเลโต๊ะหงาย, ป่าจาก, ป่าชายเลน, ที่ทำการกองทุนหมู่บ้าน, สถานที่ประกอบพิธีเฉพาะท้องถิ่น, ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล, มัสยิด เป็นต้น

(3.) สร้างความร่วมมือในการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

จากเดิมที่ชุมชนเข้าใจว่า การจัดการเรียนรู้เป็นเรื่องของครูหรือโรงเรียน ชุมชนไม่มีความรู้ อะไรที่สามารถจะถ่ายทอดหรือสอนแก่นักเรียนได้ แต่จากผ่านกระบวนการวิจัย พบว่ามีความรู้มากมายที่อยู่ในชุมชน และการลงศึกษาข้อมูล ในช่วงแรกชุมชนให้ความสำคัญกับครู แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับกับนักเรียน เพราะเห็นว่าเป็นเด็ก แต่เมื่อนักเรียนได้นำเสนอข้อมูลจากการศึกษา เช่น ปัญหาการไม่คืนเงินกองทุนหมู่บ้าน พร้อมนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญ และความตั้งใจของนักเรียนที่จะช่วยแก้ปัญหากองทุนหมู่บ้านซึ่งเป็นเรื่องของผู้ใหญ่

ภูมิปัญญา ความรู้ที่มีอยู่ชุมชนเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวนักเรียน ที่ต้องฟื้นฟูและสืบสานแก่ลูกหลาน โดยผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และควรอนุรักษ์ไว้ให้ประโยชน์อย่างยั่งยืนนอกจากนั้น บทเรียนที่เกิดจากงานวิจัยที่ผ่านนักเรียน เป็นพลังสำคัญที่สามารถขับเคลื่อนการแก้ปัญหา พัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และผลจากการเรียนรู้ของผู้เรียนส่งผลต่อความรู้สึที่ดีของชุมชนที่เด็กเป็นพลังของชุมชนช่วยเกื้อหนุนชุมชนในเชิงสร้างสรรค์และพัฒนา

ผลที่เกิดขึ้นชุมชนมีความใกล้ชิดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับโรงเรียนมากขึ้น ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชนได้รับการฟื้นฟูและได้ถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลานในชุมชน ส่งผลให้หลายเรื่องราวจากการค้นพบของนักเรียนมีส่วนในการสะท้อน ปลุกจิตสำนึก ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เรื่องราวที่ศึกษาของผู้เรียนสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันแก่ลูกหลานและคนในชุมชน ก่อเกิดควมมี “กัลยาณมิตร” บนเส้นทางของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม อันนำไปสู่การเริ่มสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ในอนาคต

(4.) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนศึกษานูรณาการระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

จากข้อค้นพบต่างๆ ที่ได้จากกระบวนการวิจัยนำมาซึ่ง การคิดต่อ เช่นว่า เพิ่มเวลาให้ครูได้รู้จักเด็กให้มากกว่านี้ ด้วยการเพิ่มการทำกิจกรรมระหว่างครูกับเด็กในช่วงการจัดการเรียนให้มากขึ้น และเพิ่มเวลาการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการจัดการกระบวนการที่ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกัน หรือว่าการใช้รูปแบบครูประจำชั้น หรือครูที่ปรึกษาแบบต่อเนื่องจากระดับชั้นเรียนให้เป็นระดับช่วงชั้น หรือจนจบชั้น ป.6 เพื่อให้ครูมีข้อมูลเกี่ยวกับเด็กทุกด้าน นำไปสู่การ ปรับปรุงแก้ไขปัญหาดังนั้นครั้งนี้จึงปรับเปลี่ยนการจัดการเรียน การสอนในเรื่อง ดังต่อไปนี้

1.โครงสร้างเวลาเรียน โครงสร้างเวลาเรียนเดิมจัดตารางการเรียนรู้กลุ่มสาระ 8 กลุ่ม เป็นรายชั่วโมง ปรับเปลี่ยนเป็นจัดการเรียนรู้บูรณาการโดยใช้กระบวนการวิจัย แต่ละครึ่ง 2-3 ชั่วโมง จากที่เคยเรียนกระบวนการวิจัยในช่วงบ่ายวันจันทร์และ วันอังคารใช้เวลาทั้งหมด 5 ชั่วโมง ในหนึ่งสัปดาห์ ก็มาเพิ่มเวลาเรียนตั้งแต่วันจันทร์-วันพฤหัสบดี เป็นช่วงกระบวนการวิจัย และวันศุกร์ก็เป็นการเพิ่มทักษะการเรียนรู้ เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ การอ่าน

2. กระบวนการเรียนรู้ควบคู่สาระ หลังจากงานวิจัยได้มีการปรับปรุงหลักสูตรเน้นกระบวนการเรียนรู้ 10 กระบวนการเป็นฐานแล้วเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับกระบวนการและมาตรฐานการเรียนรู้ เริ่มต้นจากผู้เรียนเลือกเรื่องราวที่สนใจ เกี่ยวข้องกับชุมชน ท้องถิ่น เชื่อมโยงกับกระบวนการวิจัย 10 ขั้นตอน รวมทั้งสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระต่างๆตามหลักสูตร สำหรับสาระที่ไม่สามารถบูรณาการได้ก็จะมาสอนเพิ่มเติม

3. บทบาททีมครู ซึ่งเห็นว่าการจัดกระบวนการวิจัยเป็นเรื่องยาก เพราะต้องเป็นทั้งวิทยากร กระบวนการ เป็นคนบันทึก ในเวลาเดียวกัน ฉะนั้นในการปรับเปลี่ยนก็เปลี่ยนให้สอนเป็นทีม ที่มาช่วยกันดู ช่วยกันเติมเต็ม สุ่มหัวกันมากขึ้นแบบที่ว่าสรุปกันวันต่อวัน เน้นการทำงานเป็นทีม ประกอบด้วย ทีมชั้น 3-5 คน โดยแบ่งเป็นทีมช่วงชั้น 1 และ 2 ต้องมีการวางแผนการ การจัดการเรียนรู้ร่วมกัน มีการประชุมครูเพื่อวางแผนการจัดการเรียนรู้และสรุปผลการดำเนินงาน ทีมช่วงชั้นที่ 2 2 ครั้ง/สัปดาห์ ทีมช่วงชั้นที่ 1 1 ครั้ง/สัปดาห์ ประชุมครูทุกคน 1 ครั้ง/สัปดาห์

2.การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

นักเรียน

การพัฒนา ด้านทักษะต่างๆ เช่น การอ่าน การเขียน การพูดและซักถาม การนำเสนอ นักเรียนมีโอกาสด้านการฝึกเขียนบันทึกข้อมูล อ่านข้อมูลที่ศึกษา มาสรุปเป็นองค์ความรู้ การคิด วิเคราะห์ กระบวนการวิจัย ทำให้ต้องมีคิดวิเคราะห์ ในกระบวนการวางแผนในการทำงาน การออกเก็บข้อมูล การเลือกเรื่องหรือประเด็น

วิธีคิดใหม่ จากเมื่อก่อนนักเรียนคอยแต่จะฟังคำสั่งจากครู สามารถคิดงานขึ้นเอง การจัดการเรียนรู้อยู่โดยใช้กระบวนการวิจัย นักเรียนวางแผนการเรียนรู้ตามขั้นตอนต่างๆ อย่างละเอียด รอบคอบ การจัดการให้งานวิจัย บรรลุเป้าหมาย

การทำงานเป็นกลุ่ม การกำหนดกติการ่วมกัน การเคารพกฎ กติกา การอยู่ร่วม ความเอื้อเฟื้อกันและกัน

เกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ กระบวนการวิจัย และการลงศึกษาจากของจริง ในพื้นที่ กระตุ้นการเรียนรู้ ของเกื้อกูล

ได้ค้นหาความสนใจ การถนัด และการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่

มีความสนใจ รู้จัก เข้าถึงชุมชนมากขึ้น รวมถึงเกิดสำนึกในชุมชน นักเรียนได้เข้าใจสภาพของท้องถิ่น วิถีของชุมชน สภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

เกิดความสัมพันธ์ของนักเรียน ภายในทีมวิจัย

ครู

ปรับเปลี่ยน วิธีคิดจากที่ไม่เห็นด้วยในตอนเริ่มต้น กลับมาเป็นผู้สนับสนุน และอยากจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัยแก่ผู้เรียน ทำให้ครูเปลี่ยนบทบาทจากผู้ให้ความรู้ หรือผู้สอน เป็นผู้จัดการเรียนรู้ที่ช่วยกระตุ้นให้นักเรียนเรียนรู้ตามความต้องการและตามสนใจของผู้เรียนมากขึ้น

รู้จักการวางแผนการจัดการเรียนรู้อย่างประณีต รอบคอบ และมีส่วนร่วมมากขึ้น

ฝึกตนเอง เกี่ยวกับวิธีการพูด จูงใจ กระตุ้น ให้ข้อคิด เป็นนักวางแผนที่ดี ต้องศึกษาค้นคว้าอยู่เสมอ ต้องเป็นผู้ประสานงานที่ดี ต้องมีความอดทน

รู้จักและเข้าใจนักเรียนมากขึ้น ในอุปนิสัย ความตั้งใจ และความสามารถที่หลากหลายของนักเรียน

ได้เรียนรู้องค์ความรู้ พร้อมกับนักเรียน เมื่อได้ไปศึกษาจากภูมิปัญญา ได้ข้อคิด ได้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ทุกครั้งที่ออกไปหาข้อมูลพร้อมกับ นักเรียน ได้แนวคิดใหม่ ๆ มาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน

ปรับวิธีการสอนให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการคิดกิจกรรมที่จะเรียนรู้

เกิดความเป็นกันเอง ของครู และนักเรียน

การปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างครู-นักเรียน จากเดิมที่มีความสัมพันธ์เชิงสั่งการจากครูสู่นักเรียน ปรับความสัมพันธ์ในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำ เป็นครูเป็นศิษย์ เป็นพ่อเป็นลูก และมีความสัมพันธ์ที่ยืดหยุ่นมากขึ้น

สร้างความคุ้นเคยกับระหว่างครูกับผู้ปกครอง จากที่ไม่มีโอกาสเยี่ยมเยียน หรือพูดคุยกับผู้ปกครองมากนัก เมื่อทำงานวิจัยได้มีโอกาสประชุม เยี่ยมเยียน เก็บ ข้อมูลพร้อมกับนักเรียน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีมากกว่าเดิม

การทำงานเป็นทีมของครู จากเดิมที่ครูคิดและทำงานคนเดียว เมื่อมาทำงานวิจัย ซึ่งต้องทำงานเป็นทีมที่ต้องปรึกษาหารือ และประชุมกันเป็นระยะ ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม

ครูเกิดความมั่นใจ ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวทางการปฏิบัติ หลังจากได้ทดลองทำ

ครูให้ความสำคัญกับการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มากกว่าหนังสือเรียน หนังสือในห้องสมุด ห้องปฏิบัติการที่มีอยู่โรงเรียน หลังจากผ่านงานวิจัย ทำให้ครูมองสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่กว้างและทำได้ไม่ยาก นั่นคือการใช้สื่อหรือแหล่งเรียนรู้ที่รอบตัวนักเรียน ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งมีคุณค่ามากมายและราคาไม่แพง หาได้ง่าย พร้อมกับสามารถใช้จัดการเรียนการสอนในชีวิตจริงของนักเรียนได้อย่างดี

ครูเปิดรับความคิดของคนอื่นมากขึ้น แต่หลังจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัย ทำให้เรียนรู้อะไรมากมายจากเพื่อนร่วมงาน และนักวิจัย พบว่า ตัวเองมีจุดอ่อนในวิธีคิดมาก และเปิดใจกว้างยอมรับในวิธีการ แนวคิดที่น่าสนใจจากเวทีต่างๆ และเรียนรู้ในงานวิจัยที่ทำไปพร้อมกัน

ต่อชุมชน

เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับโรงเรียนและหน่วยงานอื่นๆ ที่เข้ามาเรียนรู้กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เป็นทางเลือกใหม่ เพราะมีบทพิสูจน์หนึ่งที่ว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนสนุก ไม่เบื่อ ลืมเวลา และไม่เครียด สุดท้ายอยากเรียน และหนังสือจะเป็นแหล่งข้อมูลในการจัดการเรียนรู้แต่เพียงอย่างเดียวอย่างที่เข้าใจผิดมาตลอด สรรพสิ่งรอบๆ ตัวก็เป็นแหล่งเรียนรู้ได้เช่นกัน เพียงแต่จะจัดการกับสิ่งเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ ให้ถูกจังหวะ ถูกที่ ถูกทางได้อย่างไร

บทเรียน

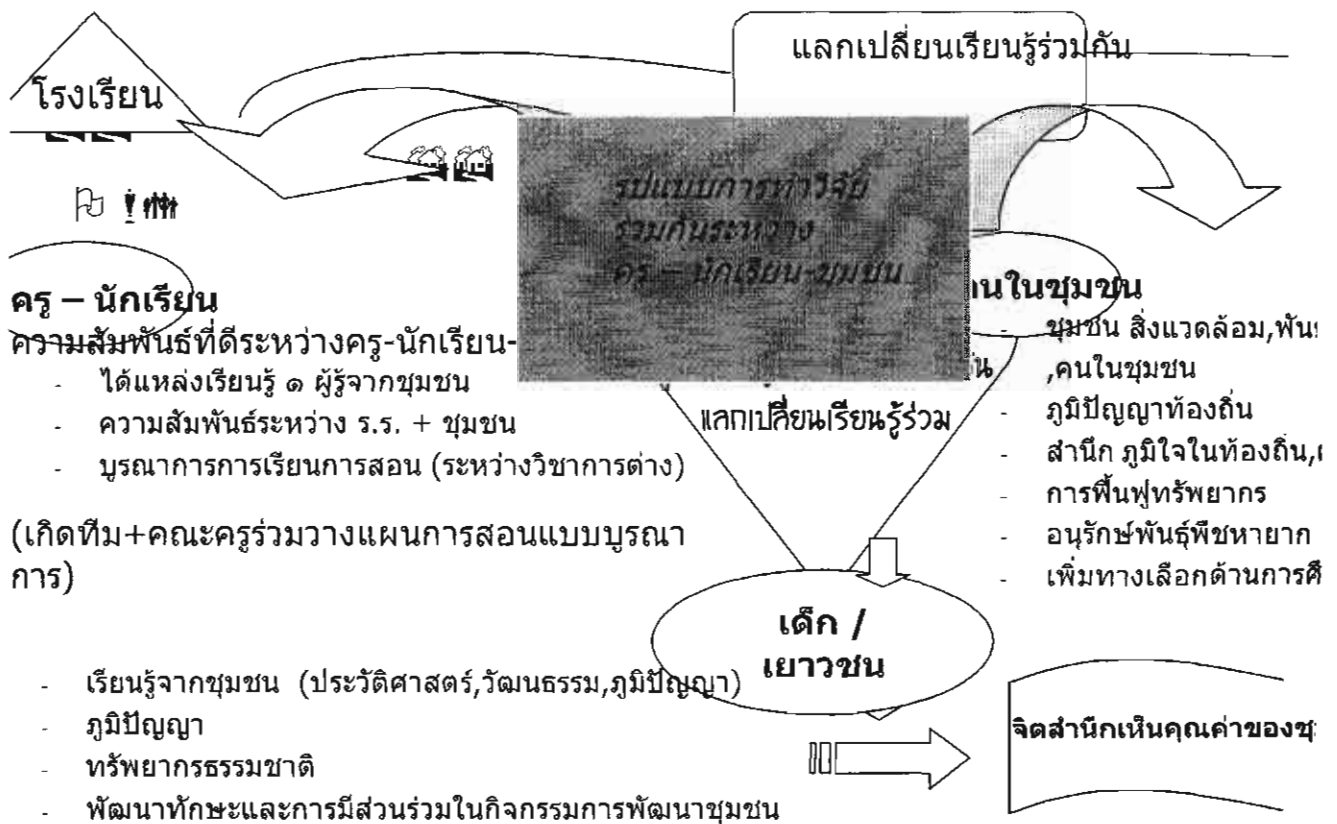
1. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเด็กในระบบโรงเรียน ครูจะมีบทบาทสำคัญ ถ้าครูปรับกระบวนการทัศนศึกษาที่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ จะสามารถบูรณาการกระบวนการเรียนรู้และเนื้อหาในหลักสูตรการเรียนการสอนได้ เนื่องจากกระบวนการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ครูเคยชินกับการสอนหนังสือ สอนจากตำรา การจะปรับให้ครูเกิดความตระหนักในการปรับบทบาทเป็นผู้เอื้ออำนวยและกระตุ้นการเรียนรู้เป็นเรื่องยาก ซึ่งกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้ครูได้ปฏิบัติการดังกล่าวด้วยตนเอง และเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จนปรับทัศนคติ

“เดิมเมื่อแรกเริ่มเข้ามาทำ มาเพราะเพื่อนครูคนอื่นๆ ทำ เราไม่ร่วมทำไม่ได้ บอกตามตรงว่าตอนนั้นพอเห็นพี่เลี้ยงเข้ามาจะเบื่อกมาก แต่พอได้ทำไปสักพัก พบว่าสนุก และได้เรียนรู้อะไรมากมาย จนในที่สุดพบว่า เราสามารถนำกระบวนการวิจัยแบบนี้มาออกแบบการเรียนรู้ให้กับเด็กได้เลย” ทีมวิจัยครู โรงเรียนบ้านตะโกละใส

2. ในกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนาความคิดของครู ต้องเริ่มจากการสร้างให้เห็นเป็นรูปธรรม ดังเช่น ในระยะแรก บทบาทของพี่เลี้ยงที่เสริมกระบวนการเรียนรู้กับนักเรียน (ร่วมกับครู) เพื่อสร้างรูปธรรมให้เห็นก่อนซึ่งต้องมีความใกล้ชิด เมื่อครูเห็นรูปธรรม การขยายผลได้ดี เช่น “การสร้างการเรียนรู้อย่างใกล้ชิด และต่อเนื่องกับนักเรียน และครู ต้องสร้างครูพี่เลี้ยงครูพี่เลี้ยงต้องลาครูคนอื่นๆ” “ครูมีฐานทุนที่ดี หากเปลี่ยนได้ ได้จะเปลี่ยนแปลง(การปฏิรูปการศึกษา)ได้เร็ว” “การสร้างการเรียนรู้กับเด็ก จนเด็กเกิดการเปลี่ยนแปลง (ซึ่งพี่เลี้ยงจะมีบทบาทสูง ในการทำให้เห็น) แล้วจึงค่อยเน้นการสร้างการเรียนรู้กับครู” “การสร้างโอกาสให้เด็ก พร้อมกับสร้างโอกาสให้ครูได้ทดลองทำจริง”
3. ในการขยายงานกับโรงเรียน ควรเริ่มจากโรงเรียน(ขนาด)เล็กๆ ในชุมชน หรือโรงเรียนรอบนอกเมือง ซึ่งง่ายกว่าการเริ่มที่โรงเรียนขนาดใหญ่ ในเขตเมือง
4. การจัดการเรียนเชิงบูรณาการ ควรมีการปรับทั้งระบบ ซึ่งต้องใช้กระบวนการเรียนรู้แบบซ้ำ ๆ
5. ร่วมกัน ซึ่งทั้ง ครูและนักเรียนจะต้องใช้เวลาเพิ่มจากปกติ “เหนื่อยมากขึ้น”

6. การขยับงานจากโครงการวิจัยในชุมชนสู่การทำงานกับโรงเรียน สามารถสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมวิจัยชุมชน คนในชุมชนกับ โรงเรียนได้ดี

การสังเคราะห์ประเด็นการศึกษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดพังงา – ระนอง (อ.สุขสำราญ)

รูปแบบการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในประเด็นการศึกษามี ๔ รูปแบบ ดังนี้

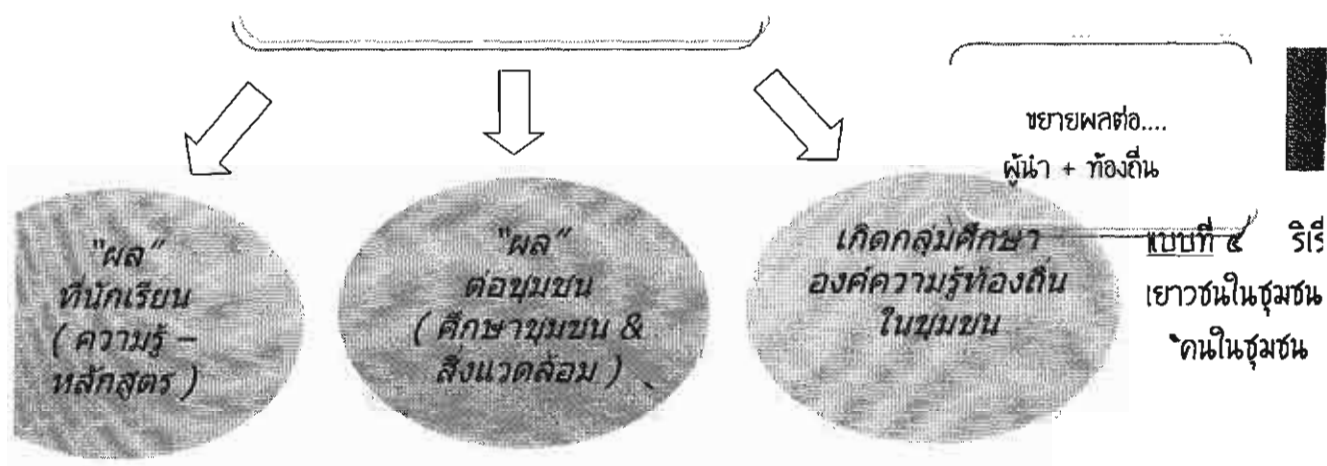
แบบที่ ๑ ริเริ่มโดยครูในโรงเรียนมีทีมวิจัยเป็นครูและนักเรียน

แบบที่ ๒ ริเริ่มโดยครู + ตัวแทนชุมชน → มีทีมวิจัยร่วม (ครู+นักเรียน)

แบบที่ ๓ ริเริ่มโดยชุมชน มีทีมวิจัยเป็นคนในชุมชน

ขยายผลสู่.....
โรงเรียน - ครู & นักเรียน

กระบวนการเรียนรู้(วิจัยแบบท้องถิ่น)

ผู้เรียนได้ปฏิบัติ - สัมผัสจากของจริง

[การทดลอง /ปฏิบัติ/สังเกต/บันทึกข้อมูล]

การเรียนรู้อย่างสนุกสนาน

การเรียนรู้จากการตั้งคำถาม สอบถาม สัม

การสำรวจในพื้นที่ [ชุมชน,ในป่า,ในพื้นที่]

การจัดเวทีนำเสนอข้อมูลในชุมชน

ชุมชนมีส่วนร่วม [เป็นผู้ให้ความรู้/ร่วมศึกษา
แลกเปลี่ยน]

ทักษะ/ความรู้ ภูมิปัญญา /
คุณค่าของท้องถิ่น
/การปฏิบัติเองได้

กล้าแสดงออก การนำเสนอข้อมูล
การตั้งคำถาม การรณรงค์
เผยแพร่ สังเกต บันทึกข้อมูล

จิตสำนึก

- สำนึกในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
- สำนึกในคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น - ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ที่วิจัยชุมชน

- พัฒนาทักษะด้านการศึกษา -
รวบรวม บันทึกข้อมูล
- การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก &
เยาวชน

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน - ผู้สอน

- ถูกหลาน → ผู้อาวุโสในชุมชน
- ผู้เรียนมีโอกาสตั้งคำถาม - เรียนรู้ด้วยตนเอง
- มีความใกล้ชิดมากขึ้น

ชุมชนกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา

ศุชาดา จักรพิสุทธิ์

แนวคิดและปัญหา

“การมีส่วนร่วม” เริ่มเป็นที่รับรู้ของสังคมไทยในไม่กี่ปีที่ผ่านมา ด้วยกระแสของการเมืองในโลกยุคใหม่ ที่มีทิศทาง De-centralize และเน้นไปในเรื่องสิทธิของพลเมืองทั้งในฐานะปัจเจกและในฐานะหน่วยทางสังคมกับการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการของชุมชนไทยที่คึกคักขึ้นจากความตื่นตัวต่อปัญหาและนโยบายประชานิยม

เช่นที่วาทกรรม“การมีส่วนร่วม” ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม 2545 อันระบุว่า ในการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 8) และในกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆมาใช้ และการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันทางสังคมอื่น

ความจริง ก่อนหน้าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แนวทางการศึกษาไทยก็เริ่มให้ความสนใจต่อแนวทาง “บวร” หรือการประสานความร่วมมือในการจัดการเรียนรู้แก่เด็กและเยาวชน ระหว่าง บ้าน-วัด-โรงเรียน เพียงแต่ยังไม่แพร่หลาย และมีการปฏิบัติต่างๆ กันไปตามความเข้าใจ อีกทั้งยังมีปัญหาในระดับกระบวนการทัศน์ของโครงสร้างบริหารการศึกษาส่วนบน ที่ยังไม่เข้าใจว่า การมีส่วนร่วมนั้นมีมิติที่มากไปกว่าการให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางความร่วมมือ และความร่วมมือนั้นมีความหมายแตกต่างจากการมีส่วนร่วมเกือบสิ้นเชิง รวมถึงการมองไม่เห็นลึกซึ้งถึงการเชื่อมโยงบทบาทของการศึกษาในระบบ กับศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่เกาะเกี่ยวบูรณาการไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Live long Education)

ตัวอย่างหนึ่งของปัญหาเชิงนโยบายต่อกระบวนการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของสังคม คือข้อมูลที่แสดงว่าแม้แต่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่น่าจะเปิดการลงทุนแก่ภาคเอกชน ก็กลับมีแนวโน้มลดลง เหลือเพียงร้อยละ 13 และเป็นสัดส่วนที่คงที่มากกว่า 10 ปี โดยมีแนวโน้มลดลงอีก สาเหตุเนื่องจากการขยายตัวของระบบการศึกษาโดยรัฐ ที่มีอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานแนวคิดว่า รัฐควรดำเนินการจัดการศึกษาเอง จึงมีผลทำให้กฎหมาย ระเบียบและแนวปฏิบัติต่างๆ มีลักษณะของการกำกับควบคุม มากกว่าการส่งเสริม สนับสนุน

ในขณะเดียวกัน องค์กรทางสังคมและชุมชนที่จัดการศึกษาเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจายกันอยู่นั้น ก็มีแนวคิด ปรัชญาและเป้าหมายการศึกษาที่แตกต่างไปจากความรู้ความเข้าใจของ

ภาครัฐ เนื่องจากการเป็นการศึกษาที่เน้นวิถีชีวิตและการปฏิบัติที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน ที่เรียกกันว่ากลุ่ม การศึกษาทางเลือก (Alternative Education)

การจัดการศึกษาโดยชุมชนเหล่านี้จึงถูกกีดกันออกไปจากระบบการศึกษาไทยมาช้านาน แต่ก็น่ายินดีที่กระแสการปฏิรูปการศึกษาและหลักสูตรท้องถิ่น เริ่มหันมาให้ความสนใจและเปิดที่ทางแก่การเชื่อมโยงซึ่งกันและกันมากขึ้น

สำหรับการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครอง ซึ่งถือเป็นหัวใจของการจัดการศึกษาให้เยาวชน จากผลการวิจัยด้านครอบครัวในรอบ 30 ปีที่ผ่านมา ยืนยันเสมอมาว่า ความสัมพันธ์ที่ดีและการช่วยเหลือกันระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครองและโรงเรียน นอกจากจะทำให้เด็กประสบความสำเร็จในด้านวิชาการแล้ว ยังมีส่วนช่วยให้เด็กมีพัฒนาการที่สมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม ที่นำไปสู่ความก้าวหน้าในชีวิตอนาคต

เราจึงสรุปได้ว่า การกระจายอำนาจและการบริหารอย่างมีส่วนร่วมในทุกระดับ เป็นหลักการสำคัญที่สุดของเป้าหมายตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเปิดกว้างให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ชุมชน สถาบันทางสังคม มีบทบาทเป็น “ทุนทางสังคม” และ “ทุนทางวัฒนธรรม” ให้แก่การศึกษาทุกระบบ ยังหมายรวมถึงการเปิดที่ทางให้ชุมชน สถาบันทางสังคม ที่รวมเอาสถาบันครอบครัวไว้ด้วย ได้ปฏิบัติภารกิจตรงในการจัดการความรู้และจัดการศึกษาให้แก่ลูกหลานของเขาเอง รวมถึงการที่สถาบันทางสังคมต่างๆ จะสร้างองค์กรหรือหน่วยงานหรือสถาบันจัดการศึกษาที่หลากหลายแตกต่างไปจากระบบโรงเรียน ไว้เป็นทางเลือกแก่สังคมไทยด้วย

อย่างไรก็ดี ในที่นี้เราจะมุ่งทำความเข้าใจ การมีส่วนร่วมในมิติที่เป็นไปได้มากที่สุด สำหรับสถานการณ์ในสังคมไทยปัจจุบัน นั่นคือการมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ระหว่างครอบครัว ชุมชน และโรงเรียน ในบริบทของการศึกษาในระบบก่อน

“ชุมชน” กับ “การมีส่วนร่วม”

ชุมชนในยุคปัจจุบัน ไม่ใช่ชุมชนตามความเข้าใจเดิมอีกต่อไป กล่าวคือไม่แต่เป็นชุมชนที่มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และอยู่ภายใต้วัฒนธรรมชุดเดียวกันเท่านั้น อีกทั้งไม่ใช่ชุมชนในความหมายที่เป็นหน่วยการปกครองของรัฐ หากแต่เป็นชุมชนแบบใหม่ที่อาจเรียกว่า “ชุมชนโดยเจตนา” หรือ Intentional Community อันหมายถึง ผู้คนจำนวนหนึ่งที่อาจอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ มารวมกลุ่มกันภายใต้เจตนาที่จะดำเนินกิจกรรมหรือภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันในระยะเวลาที่ต่อเนื่อง

หากเรามองชุมชนในความหมายใหม่ดังกล่าวนี้ ก็จะพบว่า กลุ่ม-สมาคมผู้ปกครองหรือกลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายที่โรงเรียนอาจเชื่อมโยงถึง ก็เป็น “ชุมชน” อย่างหนึ่งนั่นเอง ดังนั้นชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์จึงอาจลำดับได้ดังนี้

- ชุมชนชนบท > มีวัฒนธรรมเดิม ระบบเครือญาติ ทำการเกษตร พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ
- ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท > วัฒนธรรมผสม ทำการเกษตรรายย่อย/ขายแรงงาน / และธุรกิจรายย่อย พึ่งเมืองพึ่งธรรมชาติ มีทั้งเครือญาติและกลุ่มความสัมพันธ์ใหม่
- ชุมชนเมือง > วัฒนธรรมใหม่ รับจ้างหรือทำธุรกิจ พึ่งพาตลาด กลุ่มความสัมพันธ์ใหม่
- ชุมชนโดยเจตนา > หลากหลาย มีความสัมพันธ์แนบแน่น ทำกิจกรรม/ภารกิจร่วมกัน เป็นกลุ่มความสัมพันธ์ใหม่ในระยะเวลาหนึ่ง

สำหรับ“การมีส่วนร่วม” เมื่อพิจารณาอย่างรอบด้าน เราจะพบว่ามีความหมายที่แตกต่างอย่างมากกับ“ความร่วมมือ” แต่คนมักสับสนและจัดวางเส้นแบ่งในทางปฏิบัติได้ยาก เพราะ **ความร่วมมือ (Cooperation)** นั้นหมายถึง การที่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็น “เจ้าของหรือเจ้าภาพ” งานหรือกิจกรรมนั้น ๆ แล้วขอให้ฝ่ายอื่นๆเข้าร่วม เช่น ขอความร่วมมือด้านทรัพยากร สิ่งของแรงงาน หรือเวลาในการทำกิจกรรม ฯลฯ มีลักษณะเกิดขึ้นเป็นครั้ง ๆ ไปไม่มุ่งความต่อเนื่องและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เข้าร่วม แต่มุ่งจะให้กิจกรรมหรืองานนั้นเสร็จตามความต้องการของฝ่ายเจ้าของงาน เช่น โรงเรียนต้องการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เป็นโรงเรียน ISO 14000 ผู้บริหารก็เชิญผู้ประกอบการประชุมเพื่อขอความร่วมมือ โดยแจ้งให้ทราบว่า ส่วนของผู้ประกอบการจะทำอะไรได้บ้างเพื่อไปสู่ผลลัพธ์ดังกล่าว ความสัมพันธ์แบบนี้ ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม หากแต่เป็นเพียงความร่วมมือเท่านั้น

แต่ **การมีส่วนร่วม (Participation)** คือ การที่องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหาร การศึกษา ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกชุมชน มาร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการนั้นมีลักษณะของกระบวนการ (Process) มีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) อย่างต่อเนื่อง มีพลวัต (Dynamic) คือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ มีการแก้ปัญหา การร่วมกันกำหนดแผนงานใหม่ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ เช่น การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกันในประเด็นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน อาจมีภาคีและตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วม แตกต่างไปจากกิจกรรมค่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นแค่กิจกรรมทั่วไป เนื่องจากหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมนั้นคือ การระดมความคิด ซึ่งคือการกระจายอำนาจอย่างหนึ่ง กับความสัมพันธ์ที่เป็นแนบแน่น เสมอภาคกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

หลักการและกระบวนการของ “การมีส่วนร่วม” ได้แก่

- **การระดมความคิด** คือ การถกเถียงและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ในลักษณะของการร่วมคิด มิใช่จากฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว บนพื้นฐานความศรัทธาว่าทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นมีศักยภาพ

- **การวางแผน** คือ นำสิ่งที่ร่วมกันคิดมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย (คน สิ่งของ งบประมาณ เวลา ฯลฯ)
- **การลงมือทำ** คือ การนำแผนงานที่ได้ ไปร่วมกันทำหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบเพื่อให้เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่วางไว้
- **การติดตามประเมินผล** คือ ร่วมกันติดตามผลงานที่ทำ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น
- **การรับประโยชน์ร่วมกัน** มีทั้งผลประโยชน์ทางรูปธรรมที่ต้องการให้เกิดตามกิจกรรมที่ทำนั้น และผลประโยชน์โดยอ้อม แต่มีความสำคัญมาก คือ การเรียนรู้จากการร่วมคิดร่วมทำ และความสัมพันธ์ระหว่างภาคีที่พัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมที่สมานฉันท์ เสมอภาค และเอื้ออาทรกันมากขึ้นเป็นลำดับ

เปิดรั้วโรงเรียนสู่การมีส่วนร่วม

พลังของการมีส่วนร่วมจากผู้ปกครองและชุมชน ย่อมให้ผลลัพธ์อันน่าอัศจรรย์ทั้งในแง่การแบ่งเบาภาระงบประมาณ บุคลากร รวมถึงทรัพยากรอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพและความรู้จากผู้คนที่อยู่นอกรั้วโรงเรียน แต่ที่สำคัญคือ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความเข้าใจของโรงเรียนเสียใหม่ ในสิทธิการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาจากทุกภาคส่วน เพื่อโรงเรียนจะเปิดใจกว้างต่อแนวทางที่สร้างสรรค์ยิ่งขึ้น ซึ่งกำลังเป็นแนวโน้มใหญ่ที่เกิดขึ้นในแวดวงการศึกษาทั่วโลกอยู่ในเวลานี้ แล้วจะพบว่า...

บทบาทการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองนั้น มิได้ตั้งแต่ในระดับปฏิบัติและระดับนโยบาย ในระดับปฏิบัติได้แก่ การเป็นครูร่วมสอน ที่มีสาระสำคัญมากกว่าการเป็นอาสาสมัคร นั่นหมายถึงการที่ผู้ปกครองจะมีส่วนร่วมในการกำหนดบทเรียนและกิจกรรมการเรียนการสอน ร่วมกับครูในชั้นเรียนของลูก เนื่องจากผู้ปกครองจำนวนไม่น้อยมีประสบการณ์ทั้งทางวิชาการและวิชาชีพ ที่อาจให้ข้อมูลความรู้ ความชำนาญเฉพาะที่มากกว่าตำราเรียน ทั้งนี้ครูร่วมสอนควรจะต้องวางแผนหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การสร้างกิจกรรมหนุนเสริม ไปจนถึงการติดตามประเมินผลร่วมกับครู ซึ่งบทบาทเช่นนี้เกิดขึ้นแล้วอย่างมีประสิทธิภาพในหลายประเทศ เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น สิงคโปร์

นอกจากนี้ ก็อาจมีบทบาทปฏิบัติในการเยี่ยมบ้าน การช่วยเหลือครอบครัวที่มีปัญหาหรือมีลักษณะพิเศษ รวมถึงอาจมีบทบาทจัดกิจกรรมที่น่าสนใจในวันหยุดให้แก่กลุ่มพ่อแม่หรือเด็ก ตลอดจนการช่วยงานหรือสนับสนุนงานคันคว้า วิจัย หรืองานห้องสมุดของโรงเรียน

โดยปกติ พ่อแม่ผู้ปกครองจำนวนหนึ่งมักได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการสมาคม / ผู้ปกครองอยู่แล้ว แต่โรงเรียนอาจคิดถึงการมีส่วนร่วมที่มากกว่านี้ นับแต่

การเชิญผู้ปกครองให้กว้างขวางขึ้น การเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองร่วมคิดตั้งแต่การสร้าง"ธรรมนูญโรงเรียน"เสียด้วยซ้ำ ตลอดจนการสนับสนุนให้เกิดกลุ่มผู้ปกครองที่ติดตามแผนการพัฒนาคืออย่าง ต่อเนื่อง การสร้างกระบวนการพัฒนา"ผู้นำ"แก่กลุ่มผู้ปกครอง การกระจายอำนาจให้ผู้ปกครอง ตรวจสอบผลงานของโรงเรียนได้อย่างโปร่งใส ตลอดจนการร่วมเป็นวิทยากร เป็นคณะกรรมการ แผนการศึกษาต่างๆ เป็นต้น

แต่ในภาพรวมของสังคมไทย พ่อแม่ผู้ปกครองและประชาชนส่วนใหญ่ ยังไม่รู้ หรือไม่มีสำนึกในเรื่องการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา และแม้แต่ไม่รู้ว่ามี"สิทธิ"ที่จะร้องขอเป็น คณะกรรมการการศึกษาในระดับต่างๆ ตั้งแต่โรงเรียนไปจนถึงเขตพื้นที่การศึกษา

อย่างไรก็ดี จุดชี้ขาดที่สำคัญยังคงอยู่ที่วิสัยทัศน์ ความเข้าใจของผู้บริหารโรงเรียน เนื่องจากนี่เป็นกระบวนการที่รื้อถอนความเคยชินเดิมๆลงอย่างสิ้นเชิง แต่หากปฏิบัติได้จริงจากน้อย ไปสู่มาก ก็จะทำให้ผลกระทบในระดับ critical mass ที่จะก่อเกิดแบบอย่างและโรงเรียนพันธุ์ใหม่ ครู พันธุ์ใหม่ ผู้ปกครองพันธุ์ใหม่ นักเรียนพันธุ์ใหม่ ที่นำไปสู่คุณภาพอย่างใหม่

ได้อย่างแน่นอน ในส่วนบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน อาจมีได้ดังต่อไปนี้

- การมีส่วนร่วมเป็นแหล่งเรียนรู้ เนื่องจากโรงเรียนย่อมตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนแบบใดแบบหนึ่ง ทำให้ที่ตั้งของชุมชนและความเป็นมาในอดีต เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์ของ ชุมชน เช่น การก่อตั้งชุมชน การดำรงอยู่ ความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก ผลกระทบจากความ เปลี่ยนแปลง ล้วนเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่จะเสริมสร้างทักษะการคิด และทัศนคติที่ เหมาะสมและสำนึกต่อชุมชนแก่เด็กและเยาวชน ได้แก่

- * แบบแผนการผลิตของชุมชน โครงสร้างทางระบบเศรษฐกิจ เกษตรกรรม วัฒนธรรม การเมือง สังคม ทัศนคติของคนที่มีต่ออาชีพ เป็นต้น

- * วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งความเชื่อ ค่านิยม ระบบคุณค่า ภูมิปัญญา ของกลุ่มต่าง ๆ ใน ชุมชน

- * เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ประดิษฐ์กรรม นวัตกรรมหรือการคิดค้นด้านการผลิต ต่าง ๆ ของชุมชน ที่อาจพัฒนาหรือเป็นกรณีศึกษา

- * ผู้นำชุมชนหรือผู้รู้ ในชุมชนย่อมมีผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โรงเรียน ควรสร้างความสัมพันธ์เพื่อเกื้อหนุนร่วมมือกันต่อไป

- ด้านการศึกษาทางเลือกหรือหลักสูตรท้องถิ่น เพราะชุมชนมีศักยภาพเต็มที่ ในขณะที่โรงเรียน มักมีข้อจำกัดเรื่องตัวครูหรือบุคลากรในระบบที่จะจัดการศึกษาในหลักสูตรท้องถิ่น รวมถึงขาดแคลนองค์ความรู้ เพราะครูในระบบราชการมีความรู้วิชาการที่เน้นไปในเรื่องหลักสูตรที่รับใช้ เศรษฐกิจ-อุตสาหกรรม เมื่อไม่มีตัวบุคคลในระบบที่เหมาะสม โรงเรียนก็มักเพิกเฉยต่อหลักสูตร

ท้องถิ่นไปเสีย แต่ถ้าหากโรงเรียนปรับเปลี่ยนความคิดใหม่ นำครูชาวบ้านเข้ามาทดแทน ก็จะทำให้หลักสูตรท้องถิ่นมีชีวิตชีวา ปฏิบัติได้ สอดคล้องกับความเป็นจริง ส่วนในเรื่องงบประมาณ วิธีการจัดการเรียนการสอน หรือรายละเอียดต่าง ๆ นั้น ก็จะคลี่คลายได้ ถ้าให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น

- **การมีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอน** ในลักษณะนี้ อาจเป็นไปได้ตั้งแต่การเป็นวิทยากรท้องถิ่น ครูชาวบ้าน สถานประกอบการ แหล่งความรู้ ศูนย์การเรียนรู้ สถาบันทางราชการและธุรกิจเอกชน อบต. วัด ฯลฯ โรงเรียนอาจส่งนักเรียนไปเรียนรู้โดยตรงภายในชุมชน เช่น ไปฝึกงานในสถานประกอบการหรือไปเก็บข้อมูล วิจัย สัมภาษณ์ เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน จากคนเฒ่าคนแก่ หรือ แม้แต่การให้กลุ่มผู้ปกครอง ชุมชน มีส่วนร่วมประเมินผลการจัดการศึกษาดังกล่าวนี้ด้วย รวมถึงมีส่วนร่วมวางแผนการศึกษา การออกแบบหลักสูตรที่ต้องใช้องค์ความรู้ของชุมชน เป็นต้น โดยโรงเรียนสามารถประยุกต์ความรู้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในหลักสูตรวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปได้ตั้งแต่การเป็นรหัสวิชา การทำรายงาน โครงการ สติ portfolio ฯลฯ
- **การมีส่วนร่วมในการจัดการ** ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ การจัดการโครงการ การรณรงค์ การบริหารหรือจัดหางบประมาณ – ความร่วมมือ การบำเพ็ญประโยชน์ การเข้าร่วมดำเนินงานวาระพิเศษต่างๆ เช่น แผนงานรณรงค์ยาเสพติด โครงการอนุรักษ์พลังงาน เป็นต้น
- **การมีส่วนร่วมในระบบ Whole School Approach (W.S.A)** ในสถานศึกษา หมายถึง การจัดระบบบริหารจัดการ การเรียนการสอนทั้งด้านกายภาพ และชีวภาพ ให้เหมาะแก่การเรียนรู้ร่วมกันหรือก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้งภายในสถานศึกษาและจากชุมชน อาทิ การให้ชุมชนร่วมจัดจัดสิ่งแวดล้อม การฝึกอบรมแกนุเคราะห์ การจัดทำป้ายนิเทศ นิทรรศการ การจัดทำสื่อ เสียงตามสายฯ เป็นต้น

เราอาจจินตนาการกระบวนการมีส่วนร่วมได้อีกมาก หากรู้จักการทำงานร่วมกับชุมชน ชุมชนจะเป็นชุมพลังของโรงเรียนได้ไม่ยาก โดยโรงเรียนจะต้องทำให้การศึกษาข้ามพ้นไปจากห้องเรียนแบบเก่า ด้วยกระบวนการเรียนรู้และการทำกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม ที่มีลักษณะ

1. มุ่งผลลัพธ์ของการเรียนรู้ (Learning Outcome) ที่นักเรียน ครู ผู้บริหาร ผู้นำชุมชน และภาคีต่าง ๆ จะเกิดความรู้ความเข้าใจในบางเรื่องบางปัญหาร่วมกันมากกว่ากิจกรรมสร้างวัตถุ (เช่น จัดหาถังขยะ การสร้างอาคาร)

2. เน้นการมีส่วนร่วมและบทบาทของชุมชนกับโรงเรียนอย่างเสมอภาค สมานฉันท์ มิใช่กิจกรรมของโรงเรียนฝ่ายเดียว หรือมีชุมชนเข้าร่วมอย่างจำกัดหรือเป็นครั้งคราว

3. มีแนวโน้มของความยั่งยืนในระยะยาว สามารถขยายผลต่อเนื่องไปได้ มิใช่กิจกรรมระยะสั้น ที่ทำเสร็จสิ้นไปในช่วงเวลาเฉพาะหน้าเท่านั้น

4. มีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับฐานชีวิต ฐานวัฒนธรรมและฐานทรัพยากรของชุมชน
5. เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงเข้ากับการเรียนการสอน มิได้แยกออกมาต่างหาก
6. เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะสร้างสรรค์ สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน โรงเรียนที่จะดำเนินการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมเช่นนี้ได้ จะต้องทำความรู้จักเข้าใจชุมชน เข้าใจวัฒนธรรม จิตวิญญาณ และศักยภาพของชุมชน

ข้อเสนอเพื่อความร่วมมือร่วมใจ

หากเราเห็นพ้องกันว่า การศึกษาคือเครื่องมือสำคัญที่สุดของการแก้ปัญหาและเป็นหนทางพัฒนาคุณภาพคน โดยเฉพาะในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ ที่ก่อวิกฤตห้อมล้อมเด็กๆของเราอยู่ ลำพังครูและโรงเรียนย่อมไม่สามารถจะปกป้องและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาได้อย่างเพียงพอ จำเป็นอย่างยิ่งที่ครอบครัว ชุมชน โรงเรียนและสถาบันทางสังคม เช่น วัด รวมถึงหน่วยงานบริหารการศึกษา จะต้องร่วมมือร่วมใจกันเปิดประตูบานใหม่ ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนและหน่วยงานการศึกษา (ในที่นี้ เช่น เขตพื้นที่การศึกษา) ระดมการมีส่วนร่วมจากผู้ปกครองและชุมชน ทำเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการด้านการเรียนการสอน
2. หน่วยงานการศึกษาควรให้ความสำคัญและสนับสนุนการรวมกลุ่มของผู้ปกครอง ให้เข้ามาทำหน้าที่หรือมีบทบาทจัดการศึกษาในรูปแบบต่างๆ การคิดค้นแผนงานความร่วมมือโครงการนำร่อง เป็นพี่เลี้ยงหรือกลไกการประสานงานชุมชน
3. ควรมีต้นแบบหรือพื้นที่นำร่อง หรือทำการศึกษาวิจัยกรณีศึกษาการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลเจาะลึก เพื่อให้เกิดชุดความรู้การมีส่วนร่วม ที่สามารถเป็นบทเรียนหรือสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง
4. ส่งเสริมให้แต่ละเขตพื้นที่การศึกษา มีหน่วยประสานที่เป็นศูนย์กลางและเป็นพี่เลี้ยง ให้คำปรึกษาแก่โรงเรียนในการขยายบทบาทการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมที่มีมาตรฐาน รวมถึงการสนับสนุนเครือข่ายพ่อแม่ เครือข่ายชุมชนที่มีความพร้อม ให้เข้ามาเป็น“หุ้นส่วน”จัดการศึกษาในเขตพื้นที่
5. กระทรวงศึกษาธิการควรเร่งรัดการออกกฎกระทรวงในส่วนที่เกี่ยวกับคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และในส่วนคุณสมบัติและการได้มาซึ่งกรรมการ ควรให้มีความยืดหยุ่น และมีสัดส่วนที่ให้พ่อแม่ผู้ปกครอง ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น รวมถึงควรมีการทบทวนและปรับปรุงกฎระเบียบ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่าย
6. รัฐควรวางระบบ กลไกและมาตรการ ให้เอกชนและภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา โดยกำหนดสิทธิประโยชน์แก่กลุ่มฝ่ายต่างๆอย่างชัดเจนและเป็นธรรม ตามที่กำหนดในมาตรา 14 เพื่อจูงใจให้เกิดการลงทุนทางการศึกษาและการะดมทรัพยากรใหม่ๆ

7. การทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ จำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแก่ผู้เกี่ยวข้อง อาทิ

(7.1) ในส่วนของเขตพื้นที่และสถานศึกษา ควรจัดกระบวนการเรียนรู้และให้ความรู้แก่ผู้บริหาร ครู ผู้ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความตระหนัก รวมถึงทักษะในการสานสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่มอันหลากหลาย การรับมือและแนวทางแก้ไขปัญหา โดยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวต้องเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อให้รู้จริง ไม่ใช่การฝึกอบรมระยะสั้น ทั้งนี้ อาจใช้กระบวนการต้นแบบเป็นพี่เลี้ยง

(7.2) ในส่วนของพ่อแม่ผู้ปกครอง ชุมชน ต้องจัดการเรียนรู้เพื่อให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการจัดการศึกษาแก่ลูกหลานของเขาเอง การเข้าใจในบทบาทหน้าที่และระดับของการมีส่วนร่วม ซึ่งอาจดำเนินการโดยการลงมือทำพร้อมไปกับการถอดบทเรียนและการขยายผล (Learning by Doing)

8. จัดการณรงค้อย่างกว้างขวางผ่านสื่อประเภทต่างๆ รวมทั้งการจัดทำสื่อเผยแพร่และคู่มือต่างๆที่จำเป็น เพื่อเป็นแนวปฏิบัติให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
9. ในระยะเริ่มต้น น่าจะมีคณะกรรมการหรือองค์กรระดับชาติ ที่เป็นกลไกกลางในการรับผิชอบการส่งเสริม สนับสนุน รวมถึงติดตามผลและสังเคราะห์องค์ความรู้การมีส่วนร่วม เพื่อให้การมีส่วนร่วมจัดการศึกษาโดยทุกภาคส่วนของสังคมเกิดขึ้นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยคณะกรรมการดังกล่าว ควรประกอบด้วยตัวแทนจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

อย่างไรก็ดี ทั้งหมดนี้อาจเป็นเพียงบททดลองนำเสนอ ที่ต้องการการมีส่วนร่วมคิดร่วมกำหนดความเป็นไปได้อีกมากมายต่างกรรมต่างวาระ เพื่อให้ภาพฝันอันงดงามต่อการบริหารจัดการศึกษาในแนวคิดใหม่ เกิดเป็นจริงขึ้นได้ในที่สุด

โครงการ “ตามรอยทวดโคกทราย โรงเรียนบ้านโคกทราย ต.โพรงระแซ อ.ย่านตาขาว จ.ตรัง”

ได้อะไรดี ๆ จากการทำวิจัย...?

ระยะแรก

- ครูไม่เข้าใจว่าวิจัยท้องถิ่นเป็นอย่างไร ทำอย่างไร
- รู้สึกว่างานวิจัยเป็นเรื่องยาก ทำยาก เอกสารต้องมาก ต้องตั้งเรื่องให้เป็นข้อ ๆ ต้องพยายามตอบโจทย์ ตอบปัญหา ต้องทำรายงานเป็นเล่มใหญ่ ๆ “ทำวิจัยเป็นเรื่องน่าปวดหัว”

- สกว.ตรังชวนไปศึกษาดูงานของโรงเรียนที่ทำวิจัย โดยผู้อำนวยการโรงเรียนสนับสนุนให้ไป ไปถึง 3 ครั้ง ครั้งแรก ๆ ยังมองไม่เห็นความน่าสนใจที่จะทำ ดูแล้วยังคิดไม่ออกว่าจะทำอย่างไร และจะทำไปทำไม เหนื่อยเปล่า... แต่ครั้งหลังสุดไปดูเวทีปิดโครงการ โรงเรียนตะโล๊ะใส เห็นเด็กนำเสนอบนเวที เริ่มอยากรู้ว่า เด็กจะทำวิจัยได้จริงหรือ? งานวิจัยทำให้เด็กเปลี่ยนแปลงได้จริงหรือ? ทำให้เด็กเก่งขึ้นได้จริงหรือ? เริ่มอยากลองทำเองบ้าง

- นำนักเรียนรวมกิจกรรม “คืนกล้วยไม้สู่ป่า” กับโครงการวิจัยอนุรักษ์กล้วยไม้ป่า ที่น้ำตกไพรสวรรค์ และนำไปปลูกที่ป่าหลังโรงเรียน ปรากฏว่ากล้วยไม้ประมาณ 70 % อยู่รอด เริ่มคิดว่าโรงเรียนจะทำประเด็นอะไร

- ประเด็นปัญหาหลักที่เป็นแรงกระตุ้นให้ทดลองทำวิจัยกับสกว.คือ เวลำนักเรียนออกไปทำกิจกรรมนอกโรงเรียน หรือร่วมกิจกรรมกับนักเรียนโรงเรียนอื่น รู้สึกว่าทำไมนักเรียนของเราจึงไม่ค่อยมีทักษะหลายอย่าง เช่น ไม่กล้าแสดงออก เขียนไม่ได้ อ่านไม่ค่อยออก เริ่มเห็นความแตกต่าง เป็นตัวกระตุ้น เป็นแรงผลักดันให้อยากทดลอง

- ครูประชุมร่วมกันและเห็นว่า น่าจะลองทำวิจัยกับสกว. โดยเอาเรื่องใกล้ตัวมาทดลอง มีมติน่าจะศึกษาเรื่อง ทวดโคกทราย เพราะเป็นสิ่งที่คนในชุมชน นักเรียน ให้ความสำคัญนับถือ ครูทั้งโรงเรียนตกลงเป็นทีมวิจัย

- เสนอโครงการไปยังสกว. มีการปรับแก้โครงการ 2 – 3 ครั้ง ได้ชื่อโครงการสั้น ๆ แต่เป็นที่ถูกใจ และชื่นชอบของทีมวิจัยมาก นั่นก็คือ “ตามรอยทวดโคกทราย”

เริ่มเข้าสู่กระบวนการวิจัย

- ร่วมประชุมกับสกว.ตรัง พร้อมกับคณะครูโรงเรียนอื่น ๆ
- โครงการได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการ แต่ครูยังไม่เข้าใจว่า สกว.ต้องการอะไร ต้องทำอย่างไร ยุ่งยากหรือไม่ แต่ก็ทำตามขั้นตอนที่วางไว้ตอนแรก
- เลือกทีมวิจัยรอง คือนักเรียนชั้นประถม 5 ทั้งชั้น รวม 41 คน
- ประชุมนักเรียน ชี้แจง ทำความเข้าใจโครงการ ระดมปัญหา ข้อเสนอ นักเรียนนำเสนอแหล่งข้อมูล วางแผนลงพื้นที่

- ลงพื้นที่ตามหาประวัติทวดโคกทราย ตามรอยที่นักเรียนบอก ครั้งแรกไปหาสถานที่ที่ได้ข้อมูลมาว่าทวดเคยอยู่ คือบริเวณหลังโรงเรียน บนเขา ปรากฏว่าหลงทาง เพราะแผนที่ที่นักเรียนช่วยกันเขียนสับสน ไปไม่ถูก หลังจากนั้นคณะครูไปกันเอง เพราะกลัวนักเรียนอันตราย พบที่ทวดเคยอยู่ สันนิษฐานแล้วว่าน่าจะใช่แต่ถ่ายรูปไม่ได้
- ลงพื้นที่บ้านผู้รู้ในชุมชน ตามรายชื่อที่นักเรียนให้ข้อมูล ได้เรื่องราวมาพอสมควร เพราะไปหลายต่อหลายครั้ง แรก ๆ ไปทั้งหมด ทีมนักเรียนวิจัย 41 คน ครู 6 คน ต่างคนต่างถาม ต่างคนต่างจด ไม่เป็นกระบวนการ
- ลงพื้นที่ตามหาประวัติชุมชน
- ลงพื้นที่ตามหาประวัติโรงเรียน
- ระหว่างทางมีการรวบรวม ทบทวน ตรวจสอบข้อมูลร่วมกับผู้รู้ในชุมชน ทำซ้ำหลายต่อหลายครั้ง ทั้งเป็นการพูดคุยส่วนตัว พบปะ ในชุมชน พบปะ ในโรงเรียน
- ระหว่างกิจกรรมมีการฝึกทักษะฟัง พูด อ่าน เขียน ให้กับนักเรียนซ้ำ ๆ
- พี่เลี้ยงร่วมทำกิจกรรมกับนักเรียนและครู เช่น ทบทวนข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล เข้าค่าย
- เปิดเวทีนำเสนอโครงการ (เวทีปิด)
- ความรู้ตกผลึกในตัวเด็ก สามารถนำเสนอผ่านบทบาทสมมติในเวทีปิดโครงการได้

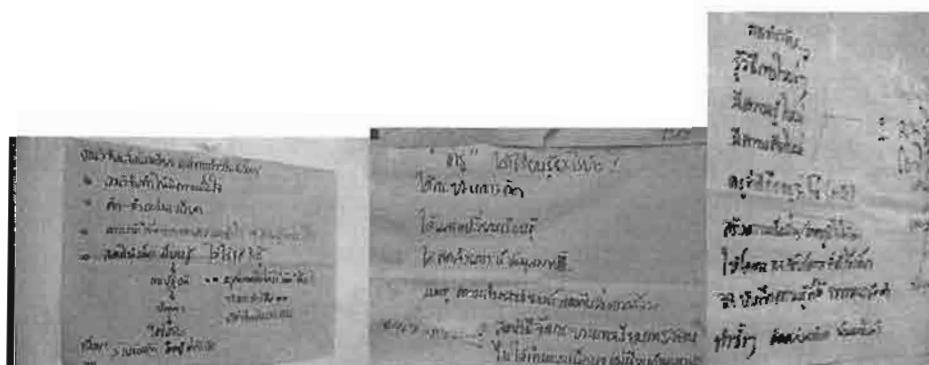
ได้อะไรจากการทำวิจัย

- ตอนแรกเด็กถูกบังคับให้ทำ ตอนหลัง เด็กถามหา “เมื่อไหร่จะทำวิจัยกันอีก”
- เด็กกระตือรือร้นเมื่อถึงเวลาทำวิจัย
- เด็กในชั้นปะปนหลายระดับ ส่วนใหญ่ซ้ำ เขียนไม่ได้ อ่านไม่ออก ไม่กล้าแสดงออก ทำงานกลุ่มไม่เป็น เก่งงาน ลอก ไม่มีความคิดแตกต่าง แต่หลายคนเปลี่ยนพฤติกรรมในทางบวก
- นักเรียนเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น ก่อนทำวิจัยหรือทำวิจัยช่วงแรก ๆ นักเรียนบันทึกข้อมูลลักษณะถาม-ตอบเป็นข้อ ๆ ตอนหลังนักเรียนเรียบเรียงได้ถึง 3 หน้ากระดาษ ลงพื้นที่ช่วงแรกไปกันทั้งหมด นักเรียนต่างคนต่างถาม ถามแล้วถามเล่า ซ้ำคำถามเดิม ให้กลับมาเล่าที่โรงเรียนเล่าไม่ได้เลยสักคน ครั้งที่ 2, 3 ก็ยังเหมือนเดิม ตอนหลังเริ่มปรับ มีการเตรียมคำถามล่วงหน้า ให้หาข้อสงสัยของตัวเอง มีการแบ่งหน้าที่ จดแบบบรรยาย จดให้มากที่สุด ให้มีรายละเอียด เริ่มมีการฟังอย่างตั้งใจ และผลัดกันถามให้ตรงประเด็นมากขึ้น นักเรียนมั่นใจ กล้า และอยากออกไปนำเสนอหน้าห้อง “เด็กไม่ลังเลที่จะแสดงบทบาทเลยเมื่ออยู่กับพี่เลี้ยง กล้าแสดงออกมาก”
- เด็กหลายคนมีความเปลี่ยนแปลงที่เห็นเด่นชัด เช่น บางคนไม่เอาใจใส่ในชั้นเรียน แต่กระตือรือร้นมากในการทำกิจกรรมวิจัย บางคนเขียนไม่ได้ แต่พยายามที่จะเขียน

อย่างเช่น เขียนเรียงความ เขียนประวัติทวด และเขียนได้มากขึ้น เขียนเชิงพรรณนาได้ดี เป็นเหตุเป็นผล เรียงเรียงได้ดี บางคนแม้จะเขียนไม่ได้ แต่ก็อาสาที่จะทำกิจกรรมอื่น ๆ แทน เช่น ออกไปนำเสนอ หรือบอกให้เพื่อนเขียน โดยเฉพาะระยะหลัง ไม่ได้แบ่งกลุ่ม ลักษณะเก่งกับเก่งอยู่ด้วยกันแต่เป็นการแชร์กัน เรียกคนที่เรียนก่อนมาอยู่ร่วมในกลุ่ม แบ่งหน้าที่ให้ เป็นต้น

- ส่งผลไปถึงการทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น กิจกรรมพาเด็กไปวัด เด็กกล้าตั้งคำถามแปลก ๆ กับเจ้าอาวาส จนได้รับคำชม “เด็กถามพระว่า ทำไมพระต้องโกนหัว ทำไมพระต้องใส่เสื้อแบบนี้ พระบอกว่า เอ๊ะ ทำไมเด็กโรงเรียนนี้ถามอะไรแปลก ๆ ไม่เคยมีใครถามแบบนี้มาก่อน” แต่เมื่อก่อนเด็กก็นั่งฟังกันเงียบ ๆ ไม่เคยมีใครถามอะไร
- ครูบางคนไม่เห็นด้วย แต่ตอนหลังร่วมกิจกรรมอย่างเต็มใจ “เวทีปิดครูช่วยกันอย่างดี มาก บางคนเมื่อก่อนไม่เห็นด้วย แต่ปรากฏว่านั่งทำงานกับทีมวิจัยเด็กจนเสร็จ”
- พบว่าครูอาจต้องปรับเปลี่ยนวิธีการสอน “พี่เลี้ยงไม่ได้บอกว่าครูต้องทำอะไร แต่บางครั้งพี่เลี้ยงทำให้ดู ครูนั่งสังเกต แต่ปรากฏว่าผลจากการทำกิจกรรมของพี่เลี้ยง ส่งผลต่อเด็กมาก เด็กเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นจริง” จนครูรู้สึกว่ บางทีครูอาจต้องปรับวิธีการสอน
- พบว่าครูเคยชินที่จะให้วิธีการเดิม ๆ สอนเด็ก เด็กพบครูด้วยบทบาทเดิม ๆ ซ้ำ ๆ กันทุกวัน ไม่ได้ฝึกให้เด็กคิดหรือวางแผน
- พบว่าบทบาทครูควรจะเป็นที่ปรึกษา หรือผู้ที่สนับสนุนให้เด็กค้นหาความรู้ด้วยตัวเอง บ้าง ลดบทบาทจากการเป็นผู้สอนมาเป็นผู้سهพแทน
- ทีมวิจัยมีหลายคน แต่ว่าคนทำจริงเพียงไม่กี่คน บางคนแรก ๆ ไม่เห็นด้วย ไม่เคยเข้าร่วม แต่วันปิดโครงการช่วยทำงานอย่างขยันขันแข็ง
- ครูใจร้อน เช่น เวลาสอน ถามเด็กแต่ไม่ได้รอให้เด็กตอบ ครูนั่งเฉยให้ฟัง เด็กมีหน้าที่จด เด็กสะกดไม่ถูก ครูสะกดให้ดู เด็กคิดไม่ออกครูกิดให้แทน แต่ในกระบวนการวิจัย ต้องใจเย็น อดทนรอ
- เริ่มสงสัยว่างานวิจัยนี้แปลก ดูเหมือนไม่มีอะไร แต่ทำไมทำให้เด็กเปลี่ยนได้
- ผู้บริหารโรงเรียนเห็นด้วย พึงพอใจ และต้องการทำกิจกรรมงานวิจัยต่อเนื่อง
- ผู้บริหารพร้อมที่จะให้เวลาสำหรับการทำวิจัยในชั้นเรียน แต่ต้องหาหรือความเหมาะสมต่อไป
- ตัวครูเป็นบทบาทสำคัญ ที่จะสร้างโอกาสให้กับเด็ก
- เด็กทุกคนมีจุดเด่นของตัวเอง

- เห็นความพยายาม ความช่วยเหลือของเด็ก เช่น คนที่เขียนไม่ได้แต่อยากช่วยก็ให้เพื่อนบอกให้เขียน เพื่อนวาดไม่ได้ช่วยวาด คนที่เขียนไม่เก่งทำหน้าที่เป็นผู้เล่าเรื่องราวแทน บางคนไม่เก่งเรื่องเรียนแต่เรื่องอื่นที่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันทำได้ดีมาก แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ซึ่งอันนี้จะได้ประโยชน์หลายชั้น เห็นความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่คณะ ช่วยเหลือ แบ่งปัน เสียสละ เห็นการทำงานเป็นกลุ่ม เห็นการแบ่งงาน แบ่งหน้าที่ตามความถนัด ครูไม่อยู่เด็กก็รับผิดชอบงานได้เอง
- ความสัมพันธ์นำมาซึ่งความร่วมมือที่ดี

ปัญหาที่พบระหว่างทาง

- ทีมวิจัย (ครู) มาก แต่ทำจริงน้อย
- เวลาในการทำวิจัยน้อย ในช่วงโมเรียนไม่พอ ทำให้บางครั้งต้องใช้เวลาเรียนปกติ ส่วนเสาร์อาทิตย์ ครูมีกิจกรรม ไม่สะดวกในการลงพื้นที่ทำวิจัย
- ครูใจร้อน กับเด็กบางเรื่องต้องการวิธีที่เหมาะสม ต้องทำซ้ำ ต้องใจเย็น อดทน รอ แต่ครูส่วนใหญ่มักรอไม่ได้ เช่น ถามเด็ก เด็กตอบไม่ได้มักเฉลยให้ ให้เด็กรวมกลุ่มกันคิดวางแผน เห็นเด็กช้า หรือรู้สึกที่เด็กคิดไม่ค่อยออก มักคิดให้แทน
- ระหว่างทำกิจกรรม หลายครั้งต้องใช้เวลาในช่วงโมเรียน ครูไม่สามารถร่วมกิจกรรมโดยตลอด ต้องสลับไปดูแลนักเรียนชั้นอื่น ๆ ทำให้ขาดการรับรู้ที่เท่าเทียม และเห็นการเปลี่ยนแปลงไม่ชัดเจน
- ครูอยู่เด็กไม่กล้า (น่าจะยังติดภาพเดิม ๆ ระหว่างครูกับนักเรียน)

ข้อเสนอแนะ

- ต้องใช้เวลาสำหรับการทำวิจัยมากกว่านี้ หรือ โดยอาจจะบรรจุอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียน
- การขึ้นโครงการต้องดูช่วงเวลาที่เหมาะสม
- เด็กทุกชั้นควรมีโอกาสทำวิจัย

- ครูต้องปรับความเคยชิน ปรับวิธีการสอน ลดการสั่งการ พยายามเป็นพี่เลี้ยงให้เด็กได้ฝึกทักษะต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน
- ความสัมพันธ์นำมาซึ่งความร่วมมือ เช่น ระหว่างครูกับเด็กจะมีเส้นความสัมพันธ์ลักษณะบนลงล่าง หรือแบบทางเดียว แต่จากการสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างพี่เลี้ยงสกว.กับนักเรียน จะเป็นอีกลักษณะหนึ่ง การแสดงออกหรือการตอบรับจะต่างกัน
- พี่เลี้ยงก็เป็นส่วนสำคัญ เพราะหากปล่อยให้ครู นักเรียนทำกันเอง คงไม่จบโครงการ
- ควรทำวิจัยซ้ำ การทำกิจกรรมต้องทำอย่างต่อเนื่อง
- การทำวิจัยควรให้อิสระกับนักเรียน
- รับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ไม่ต้องบอกว่าความคิดใครถูก ความคิดใครผิด แต่ให้เวทีหรือที่ประชุม เป็นตัวตัดสิน
- การคัดเลือกนักเรียนต้องใช้ช่วงต้นของแต่ละช่วงชั้น เช่น ไม่ควรใช้ ป.6 ม.3 ม.6
- ครูที่จะมาเป็นทีมวิจัยต้องพร้อมระดับหนึ่ง เช่น มีเวลา เสียสละ อดทน เข้ากับชาวบ้านได้
- ต้องสังเกตนักเรียนอย่างจริงจัง เก็บบันทึกความเปลี่ยนแปลงเฉพาะราย

“สกว.มีวิธีการหลากหลาย ใจเย็น อดทน รอ เช่น ให้เด็กเล่าให้ฟัง ไม่ได้ก็ไม่ค่า ฝึกเด็กใหม่ เอาใหม่ ให้ลองทำซ้ำ ให้แบ่งหน้าที่ตามความถนัด ให้ผลัดกันทำ กลุ่มใหญ่ทำยาก ก็เปลี่ยนเป็นกลุ่มเล็ก แล้วค่อยมารวมเป็นกลุ่มใหญ่ ให้เล่นเกมส์ ไม่ใช่เกมส์ที่เล่นสนุกอย่างเดียว แต่ฝึกเด็กผ่านเกมส์ เด็กทั้งสนุก ทั้งได้ทักษะ เด็กก็ดีใจ กล้าแสดงออก พอเริ่มพูด เด็กพูดได้อย่างดี พออ่านเด็กอ่านออก พอเขียนเด็กเขียนได้ สร้างความมั่นใจ อยากเขียน อยากพูด อยากเล่า ไม่ต้องบังคับ นี่คือวิธีการที่สกว.เข้าไปทำ แล้วเด็กก็ชอบ มีความสุข เป็นการเรียนนอกห้องเรียนที่ได้ผลเร็ว เห็นผลชัด แต่ครูยังทำแบบนี้ไม่ได้”

“เราทำเรื่องประวัติทวดโลกทราย แต่พี่เลี้ยงบอกว่าต้องหาประชุมชน ประวัติโรงเรียนด้วย เพราะทั้ง 3 อย่างนี้สัมพันธ์กัน ถ้าไม่มีประวัติชุมชน ก็ไม่มีประวัติทวด ถ้าไม่มีประวัติชุมชนก็ไม่มีประวัติโรงเรียน ไม่มีประวัติทวด ในขณะที่ตอนแรกรู้สึกว่าจะหาเรื่องประวัติทวดโลกทราย ก็จะไม่เจออยู่แล้ว แต่ปรากฏว่า เด็กทำได้ดีกว่าตอนที่สืบหาประวัติทวดมาก เด็กรู้จักถาม รู้จักจด รู้จักแบ่งหน้าที่ มอบหมายหน้าที่ให้ก็มีมารับผิดชอบเป็นอย่างดี ทำให้การรวบรวมประวัติชุมชนกับประวัติโรงเรียน เร็วมาก เล่าติดปาก คนเฒ่าคนแก่ก็พอใจเมื่อได้ฟัง”

“ครูเกิดความคิดว่า กระบวนการวิจัยเป็นการใช้หลัก ฝึกนักเรียนด้านการฟัง เขียน พูด ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ถือว่าเป็นนวัตกรรมทางการศึกษา การทำงานกลุ่ม ประสพการณ์ตรง คิดสนุก ค้นคว้า รู้จักภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ นี่คือข้อสรุปที่ได้หลังทำวิจัย”

ครู ได้อะไรบ้าง

“เมื่อก่อนไม่เห็นด้วยที่จะทำวิจัยกับสกว. แม้กระทั่งเดินโครงการไปสักพักแล้วก็ยังมองไม่ออก เพิ่งเห็นความเปลี่ยนแปลงของเด็กชัดขึ้นเมื่อเข้าเวทีตรวจสอบข้อมูล เห็นชัดมากตอนเข้าค่าย”

ครูได้รู้จักเด็กรายบุคคล ในมุมอื่นมากขึ้น เพราะที่ผ่านมากครูหลงเรื่องตัวเองมาก วิธีการสอนเหมือนเดิม เด็กเบื่อ บอกให้เขียน สั่งให้ทำ แต่งานวิจัยใช้เพียงเวลาไม่กี่เดือนเห็นชัดว่าเด็กมีวิวัฒนาการ ฟัง พูด อ่าน เขียน

บางคนฟังก่อนแล้วรู้ บางคนพูดก่อนแล้วรู้

การแก้ปัญหาของนักเรียนมีทักษะและกระบวนการ

เห็นว่าเด็กสามารถฝึกหาความรู้ได้ด้วยตัวเองจริง

ครูได้ห้องสมุดแห่งการเรียนรู้จากชุมชนและภูมิปัญญา

เมื่อก่อนทำอะไรแล้วไม่เคยมีการตรวจสอบ แต่ครั้งนี้สำคัญ รู้ว่า หลายอย่างต้องมีการ

ทบทวน มีการตรวจสอบ

ผู้บริหารโรงเรียน ผอ. บอกว่านักเรียนชุดนี้เก่ง ทำได้

“แรก ๆ สงสัยว่าสกว.ทำอะไร จะไปอย่างไร แต่สกว.ก็ไม่บอก ทำให้เห็น ขว่นเล่น ขว่นทำ เด็กปลดปล่อย ไว้วางใจ สนใจคิดเชื่อ ถือว่าสกว.เป็นสิ่งใหม่ทางการศึกษา หากทุกโรงเรียนไปใช้ เด็กจะพัฒนาการใช้ภาษาไทยและวิชาอื่นอีกมาก”

“ตอนนี้เชื่อมั่น ตอนนั้นเริ่มคิดหลาย ๆ เรื่องแล้ว เชื่อว่าเครื่องมือนี้สามารถเอาไปใช้พัฒนาเด็กได้ เชื่อมั่นในกระบวนการ และคิดว่าจะใช้กระบวนการนี้ไปศึกษาเรื่องอื่นต่อไป”

บทบาทเดิม ๆ ของครู

เมื่อก่อนครูมักบอก หรือสั่งให้เด็กทำ แต่วิธีการที่ได้เรียนรู้ใหม่นี้คือ “เชอลองถามใหม่ ลองคิดให้รอบคอบ ลองเขียนมาให้ดู ให้เด็กไปเรียนรู้ ถ้ามีปัญหาลองหาวิธีอื่นดู แม้กระทั่งเล่นเกมสก็ ครูไม่เคย สอนเหมือนเดิมทุกวัน ครูกับเด็กหาคำความสัมพันธ์ต่อกัน แต่พี่เลี้ยงมาชวนเล่น ขว่นคิด ขว่นเขียนผ่านเกมส์ ฝึกอะไรหลายอย่าง เช่น การกำหนดหัวข้อให้ทำ ฝึกหาวิธีปัญญา สร้างความคุ้นเคย”

“ตอนเข้าค่าย มีเด็กสองคนที่เรียนโง่ ไม่เอาไหน เลยไม่ได้ให้ไปเข้าค่ายด้วยแต่ก็ให้ทางเลือกว่าถ้าอยากจะไปก็ได้ ตอนเย็นค่อยกลับ แต่ปรากฏว่าเขาแอบเตรียมเสื้อผ้าไปด้วย ตอนที่ครูเห็นเขากำลังโก้งโค้งเขียนอยู่บนพื้น ส่วนเพื่อนบอกให้เขียน สะกดให้เพราะเขาเขียนไม่เป็น ส่วนอีกคนก็นอนดูให้เพื่อนเขียนให้เล ตัวเองเขียนตาม เด็กสนุกสถานที่ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ให้ทำอะไรก็ร่วมมืออย่างดี เต็มใจทำ ความรู้จากสิ่งที่เขาได้ทำมาข้อมูลต่าง ๆ หลังโหล เขียนออกมาได้ 2 -3 หน้ากระดาษ เพียงคืนก็ยังเขียนกันอยู่ มันแปลกมาก”

“เพราะฉะนั้นได้รู้ว่า ในการทำงานแต่ละครั้ง ต้องมีการแบ่งงาน ต้องมีคนหุงข้าว ทำแกง เราก็ได้ความคิดในการสอน เรื่องการฝึกเด็ก ทางโรงเรียนมองข้าม รู้วิธีการ แต่เป็นวิธีการทาง

วิชาการ เรามาเน้นเรื่องเด็กเขียนกลับหน้ากลับหลัง เน้นการทำวิทยฐานะ สัมวิธีการง่าย ๆ แบบสกว. เด็กเห็นแต่กระดาษ แต่สกว.ให้ความคุ้นเคย เป็นกันเอง มันซึมเข้าไปข้างใน เพราะฉะนั้นครูต้องสร้าง โอกาสให้เด็กเรียนรู้ คิด หาความรู้เอง เนื้อหาไม่ใช่สาระหลัก วิธีการสำคัญกว่าเนื้อหา กระบวนการ ของสกว.เห็นชัดว่าสร้างเด็กได้ เด็กได้วิพากษ์ความรู้ด้วยตัวเอง เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้แบบใหม่”

“ครูไม่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเปลี่ยนเด็ก ผลออกมาแบบเดิม ไม่ได้ทักษะ การออก หาข้อมูล สอบถาม จดบันทึก เล่า เด็กเลยไม่ชัด เลยทำออกมาไม่สมบูรณ์ แต่เมื่อ สกว.ได้ใส่อะไรเข้าไปนิดหน่อยเด็กก็ทำได้ สกว.ก็ไม่ได้บอกว่า แบบนี้ต้องทำแบบนี้ แต่สกว.ทำถูกปลดล็อก”

“สำหรับครูฝึกบอกล ฝึกบาท ฝึกรำ ง่ายกว่าฟัง พูด อ่าน เขียน แต่สกว.ทำได้ จึงยกให้เป็น นวัตกรรม”

ความคาดหวัง

ใช้กระบวนการวิจัยท้องถิ่นเข้าสู่โรงเรียนทุกช่วงชั้นอย่างสมบูรณ์

อยากให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าสู่ โรงเรียนทุกโรง บรรลุเป็นวาระให้ สปฐ. กำหนดเวลาให้ ลักษณะเชิงบังคับ และสกว.ควรใช้กระบวนการกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

“ตอนแรกผมไม่เห็นด้วยกับการทำวิจัย หนักใจเนื้อหาเป็นประเด็นหลัก แต่ถ้าทิ้งไปเลยเด็ก จะขาดสิ่งที่ควรได้ ตอนหลังพบว่า วิธีการ หรือกระบวนการเป็นสาระหลัก ไม่ได้เน้นเนื้อหา แต่จะ ออกมาเองจากการมีกระบวนการ ที่นี้ไม่ว่าเด็กอยากรู้อะไร เด็กก็จะมีวิธีการไปหาความรู้ด้วย ตัวเองได้ วิธีการดีผลลัพธ์จะออกมาดี ที่สำคัญสามารถบูรณาการได้ทุกวิชา ครูต้องเป็นผู้จัดการ”

“ถ้าไม่มีรถลาก ก็คงไปไม่ถึงไหน นั่งรถรุ่นไม่หนักแต่ถ้านั่งไวก็จะมีสนุก บางทีครูสอน แบบเดิมไม่สามารถโน้มน้าวใจให้เด็กอยากเรียนอยากรู้ แต่ถ้าจัดโอกาสให้เด็กได้เลือกเองเด็กก็จะมี ความสุข สนุก เต็มใจ”

หลังทำวิจัยเด็กเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีมากมีอยู่ครั้งหนึ่งพาเด็กไปเข้าค่ายที่วัดควนสงฆ์ หลวง เจ็บขี้ด้า เด็กถามว่า ทำไมพระโกนหัวครับ พระบอกถามอะไรแปลก ๆ อาตมาบวช 40 ปีไม่เคยมี ไครถาม และอาตมาก็ไม่เคยถามใคร เลยได้รู้กันทั่ว

เป็นการสร้างพื้นที่แสดงออกให้กับเด็ก

- การคิด การเขียน การค้นหา ขวนขวายหาความรู้ด้วยตัวเอง
- ความสัมพันธ์กับคนเฒ่าคนแก่
- ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็ก
- ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการการเรียนการสอน
- เมื่อคิดใจ แล้วจะติดตัว
- งานแบบนี้ให้คนอื่นเล่าให้ฟังอย่างไรก็ไม่รู้เรื่อง ถ้าไม่ลงมือทำเอง

////////////////////////////////////

การพัฒนาชุมชนยุคที่สาม

แก่นแห่งมรรควิธี
จากคุณค่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โดย

ตรีพิพัฒน์ บัวเนี้ยว

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายท้องถิ่น

คำนำ

ในการสังเคราะห์ผลงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคใต้ นั้น คณะผู้สังเคราะห์ อันประกอบด้วย สมเจตนา มณีโมไนย, วิทยา อาภรณ์, และ ตรีพิพัฒน์ บัวเนียว เป็นคณะสังเคราะห์ที่เคยรับสังเคราะห์ งานของ สกว. ท้องถิ่นมาครั้งหนึ่งแล้ว ในปี พ.ศ. 2547 โดยในการสังเคราะห์ครั้งนั้น ได้ใช้ผลการวิจัย ของชุดโครงการประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น 9 โครงการเป็นวัตถุดิบในการสังเคราะห์ โดย ได้มุ่งเน้นไปที่การสังเคราะห์ วิวิธวิทยา ของการวิจัยท้องถิ่นอย่างละเอียดครอบคลุม ซึ่งที่สุดแล้วได้ จัดพิมพ์เป็นหนังสือ ออกมา 4 เล่ม คือ ปัญญาวิจัย, การวิจัยคือการปลดปล่อย, การสร้างการมีส่วนร่วม ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, และ กระบวนการสื่อสารในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สำหรับในการสังเคราะห์ครั้งนี้ ได้ใช้ผลการวิจัยของโครงการที่ได้รับรางวัลดีเด่นในภาค ได้ จำนวน 14 โครงการ แต่โครงการส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นโครงการซ้ำกับการสังเคราะห์ครั้งก่อน คณะผู้ สังเคราะห์จึงตกลงใจร่วมกันว่า หากจะสังเคราะห์ในเชิงวิวิธวิทยาซ้ำอีก ก็คงไม่มีการค้นพบใหม่ที่ น่าสนใจนัก แต่จะน่าสนใจและเกิดคุณค่าสูงสุด หากสังเคราะห์ขึ้นไปอีกระดับว่า วิวิธวิทยาของการ วิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น ในทางหนึ่ง มีแก่นแกนอันเป็นสาระสำคัญอย่างไร และในอีกทางหนึ่งได้ ก่อให้เกิดผลสำคัญอย่างไรบ้าง

จึงได้กำหนดกรอบใหญ่ของการสังเคราะห์ครั้งนี้ว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ก่อให้เกิดมรรค และผลของคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไร ได้ก่อให้เกิดมรรคและผลแห่งพลังชุมชนอย่างไร และ ได้ก่อให้เกิดมรรคและผลแห่งความสุขอย่างไร เป็นสามประการสำคัญ

สำหรับผลของการสังเคราะห์ขั้นที่ท่านถืออยู่นี้ ก็คือ ผลจากการสังเคราะห์มรรคและผลแห่ง คุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งได้ให้ชื่อว่า “การพัฒนาชุมชนยุคที่สาม” เนื่องจากผลการสังเคราะห์ได้ชัดชัดเจนว่า การวิจัยท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนอย่าง ใหม่ที่แตกต่างจากเครื่องมือในอดีตอย่างชัดเจน ทั้งนี้ไม่ว่า สกว. เองจะตระหนักเห็นหรือไม่ แต่ 10 ปี ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น ได้เปิดยุคสมัยของการพัฒนาชุมชนขึ้นใหม่แล้วอย่างสมบูรณ์ ทั้งแนวคิด ทฤษฎี วิธีปฏิบัติ และผลงานอันเป็นที่ประจักษ์มาจนทุกวันนี้

เนื้อหาทั้งหมดจะชี้ให้เห็นว่า การวิจัยท้องถิ่น จะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ที่สอดคล้อง กับความจำเป็นและความต้องการของยุคสมัยได้มากกว่าเครื่องมือเก่าๆอย่างแน่นอน

ตรีพิพัฒน์ บัวเนียว

2551

ส่วนที่ ๑

กรอบแนวคิด และกระบวนการสังเคราะห์

๑.กรอบแนวคิดการสังเคราะห์

๑.๑ การสังเคราะห์ในมิติ “คุณค่า”

ในการสังเคราะห์นี้ มีเป้าหมายเพื่อมุ่งสังเคราะห์ในมิติของ “คุณค่า” ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อย่างไรก็ตามเนื่องจากเรื่องของคุณค่านี้เป็นประเด็นใหญ่ที่สามารถตีความได้หลากหลายแง่มุม ในการสังเคราะห์นี้จึงมุ่งศึกษาคุณค่าที่มีต่อการพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ เพราะถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และที่ผ่านมายังไม่พบว่ามียานสังเคราะห์ชิ้นไหน จับเอามุมมองนี้มาศึกษาอย่างชัดเจนนัก

๑.๒ กรอบเนื้อหาจากการสังเคราะห์

๑.๒.๑ ผลการศึกษาจากโครงการวิจัยที่เป็นกรณีศึกษา

ได้กำหนดประเด็นสำคัญในการสังเคราะห์ว่ากระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไรไว้ ๕ ประเด็น คือ

๑.ทิศทางและ โครงสร้างการพัฒนา เพื่อดูว่าการพัฒนาชุมชนด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีจุดเริ่มจากไหนไปไหน เริ่มจากใครไปสู่ใคร มีแบบแผนเชิงโครงสร้างอย่างไร

๒.การสื่อสารเพื่อการพัฒนา มุ่งใช้โมเดลการสื่อสารอย่างง่ายคือ SMCR เพื่อดูว่าในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น ในแง่ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแล้ว ใครส่ง ใครรับสาร ใช้เนื้อหาใด ผ่านช่องทางไหน และมีนัยสำคัญอื่นใดแฝงอยู่หรือไม่

๓.พื้นที่ชุมชนในฐานะหน่วยการพัฒนา เพื่อศึกษาว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีแนวคิดในเชิง “พื้นที่” อย่างไร เมื่อจะกำหนดขอบเขตการพัฒนาชุมชน เช่น เป็นไปตาม ตำบล หมู่บ้าน หรือ อิงตามนิเวศน์ชุมชน

๔.กระบวนการพัฒนา มุ่งศึกษากระบวนการมีส่วนร่วม ว่ามีกระบวนการอะไรที่น่าสนใจและเป็นสาระสำคัญ และมีนัยแฝงอื่นใดที่น่าสนใจบ้าง

๕.ต้นทุนในการพัฒนา มุ่งศึกษาว่ากระบวนการวิจัยท้องถิ่น ได้ใช้ทรัพยากรอะไรบ้างในการพัฒนาชุมชน และนำทรัพยากรเหล่านั้นมาจากไหน นำมาใช้อย่างไร

๖.เป้าหมายการพัฒนา มุ่งศึกษาว่าในการพัฒนาท้องถิ่นนั้น กระบวนการวิจัยมุ่งให้เกิดผลสุดท้ายที่ใคร หรือที่อะไร

๑. นักพัฒนาในฐานะผู้ทำงานพัฒนาชุมชน มุ่งศึกษาว่า นักพัฒนาชุมชนที่ใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการพัฒนานั้น มีคุณลักษณะอย่างไร ต้องมีความรู้อะไรบ้าง รวมถึงบุคลิก ทักษะและท่วงทำนองต่างๆ

๒. ผลกระทบของการพัฒนา มุ่งศึกษาว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก่อให้เกิดผลกระทบภายในชุมชนอย่างไร โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดกับคนและกลุ่มคน

๓. วัฒนธรรมชุมชน มุ่งศึกษาว่า การวิจัยท้องถิ่นก่อผลกระทบหรือความเปลี่ยนแปลงต่อค่านิยม และวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร โดยสังเขป

๑.๒.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

เมื่อมุ่งศึกษาคุณค่าจากการพัฒนาชุมชน ดังนั้น เพื่อให้ผลการศึกษามีความเด่นชัด จึงมีความจำเป็นต้องเปรียบเทียบกับแนวทางการพัฒนาชุมชนไทยในอดีตที่ผ่านมา โดยได้แบ่งงานพัฒนาชุมชนไทยในอดีตออกเป็นสามยุค โดยใช้แนวคิดที่ว่าประเทศไทยเริ่มมีแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2500 นับจนถึงปัจจุบัน (2551) ก็ประมาณ 50 ปี โดยใช้แผนพัฒนาครั้งละ 5 ปี ซึ่งในบรรดาเนื้อหาการพัฒนาทั้งหลายที่กำหนดไว้ ก็มีการกำหนดเรื่องแผนการพัฒนาชุมชนไว้เป็นส่วนสำคัญด้วยเสมอ

ซึ่งเมื่อมองย้อนหลังไป 50 ปี ของการพัฒนาชุมชน เราอาจแบ่งออกได้เป็นสามยุคย่อยๆ ได้ ดังนี้

1. ยุคที่หนึ่ง อยู่ในช่วง 25 ปีแรก คือตั้งแต่ประมาณปี 2500 ถึง 2525 ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือการพัฒนาแบบสั่งการจากศูนย์กลาง
2. ยุคที่สอง อยู่ในช่วง 15 ปีต่อมา คือตั้งแต่ประมาณปี 2525 ถึง 2540 ซึ่งมีลักษณะสำคัญสองแบบซ้อนทับอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันคือ

แบบที่หนึ่ง ข้าราชการ นักการเมือง ทุนท้องถิ่น และผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ร่วมกันเสนอโครงการพัฒนาต่อรัฐ จากล่างขึ้นบน ผ่านการวิ่งเต้นในช่องทางการเมืองและราชการ ในลักษณะการล่าโครงการ หรือล่างบประมาณ โดยมักอ้างอิงความต้องการจากประชาชน มีการจัดหาประชาชนร่วมลงชื่อด้วย เป็นต้น

แบบที่สอง มีลักษณะจากล่างขึ้นบนเช่นกัน แต่เป็นลักษณะของการตอบโต้ เรียกร้องประท้วง ซึ่งมักนำโดยนักพัฒนาองค์กรเอกชน (เอ็นจีโอ)

3. ยุคที่สาม อยู่ในช่วง 10 ปีล่าสุด คือตั้งแต่ประมาณปี 2540 ถึงปัจจุบัน คือช่วงที่การวิจัยท้องถิ่นถือกำเนิดขึ้น ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาชุมชนที่ต่างออกไปอย่างชัดเจน

ในการศึกษาสังเคราะห์ครั้งนี้ จึงจะนำเอาคุณลักษณะต่างๆของการพัฒนาทั้ง 9 ประการ (ตามข้อ ๑.๒.๑) มาวางทาบให้เห็นความเหมือนและความต่างระหว่างยุคของการพัฒนาชุมชนทั้ง 3 ยุคดังกล่าว

๒.กระบวนการสังเคราะห์

๒.๑ พื้นที่และโครงการเป้าหมาย

การสังเคราะห์ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา เป็นโครงการวิจัยดีเด่นในภาคใต้จำนวน 14 โครงการคือ

- 1.โครงการแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาลายผ้าไหมศรีอ.นาโยง จ.ตรัง
- 2.โครงการสืบสานศิลปะพื้นบ้านมโนราห์ตำบลโคกชะบัก อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง
- 3.โครงการฟื้นฟูภูมิปัญญาและขยายผลองค์ความรู้ให้เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพชุมชนของหมอนวดพื้นบ้าน อ.เขาชัยสน จ.พัทลุง
- 4.โครงการจัดการองค์ความรู้เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นบ้านบางแก้วและส่งเสริมการทำนาแบบธรรมชาติ อ.บางแก้ว จ.พัทลุง
- 5.โครงการการท่องเที่ยวชุมชนเกาะบ่อเจ็ดลูก อ.ละงู จ.สตูล
- 6.โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน บ้านคลองลิติ ตำบลสาคร อำเภอบางแก้ว จังหวัดสตูล
- 7.โครงการวิจัย การฟื้นฟูชนบทพื้นบ้านมุสลิมบ้านท่ามาลัย ต.ปากน้ำ อ.ละงู จ.สตูล
- 8.โครงการเรียนรู้ประวัติแม่เจ้าอยู่หัวอย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชนแม่เจ้าอยู่หัว ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- 9.โครงการการศึกษาความเชื่อ พิธีกรรมและเรื่องเล่า เพื่อสร้างอุดมการณ์อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวคีรีวง ต.กำโลน อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช
- 10.โครงการศึกษาแนวทางการจัดการป่าชายเลน เพื่อเพิ่มปริมาณปูเปื้อยอย่างยั่งยืน บ้านท่าฉาง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- 11.โครงการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปะการทำริชรามันห์ ตะโล๊ะหะลอ จังหวัดยะลา
- 12.โครงการวิจัยแนวทางการพัฒนาทักษะการอ่านและการสอนอัลกุรอานที่ถูกต้องตามหลักการอ่านแบบกิรออาตีล ต.ระแว้ง อ.ยะรัง จ.ปัตตานี
- 13.โครงการศึกษากระบวนการรวมกลุ่มผู้ผลิตกะปิเยาะห์รายย่อย เพื่อสร้างความเข้มแข็งโดยการมีส่วนร่วมของผู้ผลิตกะปิเยาะห์รายย่อยในตำบลกะมิยอ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี
- 14.โครงการศึกษากระบวนการผลิตน้ำปลาและการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืนของชุมชนบ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาคา จ.ระนอง

๒.๒ การศึกษาจากพื้นที่

ได้ลงพื้นที่จัดกลุ่มพูดคุยกับคณะนักวิจัยของแต่ละโครงการและบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ที่ปรึกษา พี่เลี้ยง และเจ้าหน้าที่ สกว.ที่รับผิดชอบโดยตรงทุกโครงการ โครงการละหนึ่ง

ครั้ง โดยใช้เวลาประมาณครึ่งวันสำหรับแต่ละ โครงการ ซึ่งได้บันทึกเสียงและนำมาถอดความ เพื่อทำการศึกษา

 ผ้าทอนาหมื่นศรี	 โนราโคกสะบ้า
 ประวัติแม่เจ้าอยู่หัว	 ปู่เปี้ยวท่าฉาง
 ตำนานและเรื่องเล่าศิริง	 หมอพื้นบ้านเขาชัยสน
 ข้าวบางแก้ว	 ท้องเที่ยวชุมชนเกาะบ่อเจ็ดลูก

๒.๓ การศึกษาจากเอกสาร

เอกสารหลักที่ใช้ศึกษา คือ รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ของแต่ละโครงการ และเอกสารหนังสือ ที่เกี่ยวข้องกับกับการพัฒนาชุมชนไทย การสื่อสารเพื่อการพัฒนา การมีส่วนร่วม

ส่วนที่ ๒

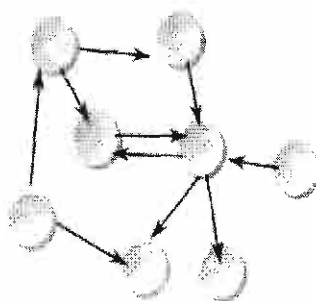
ผลการศึกษา

๑. กระบวนการเชิงโครงสร้างและทิศทางการพัฒนา

๑.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

การก่อตัวของการพัฒนาชุมชนด้วยการวิจัยท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นการพัฒนาชุมชนยุคที่สาม ไม่มีศูนย์กลางเชิงอำนาจเป็นตัวสั่งการ หรือเป็นแกนอ้างอิงการดำรงอยู่ เมื่อไม่มีโครงสร้างเชิงอำนาจ จึงไม่มีศูนย์กลาง หรือไม่มีลักษณะรวมศูนย์

ดังนั้นกระบวนการเกิดขึ้นและเติบโตขยายตัวของโครงสร้างการพัฒนาชุมชนด้วยการวิจัยท้องถิ่น ไม่ว่าจะในระดับภายในชุมชนเอง หรือระดับระหว่างชุมชน จึงมีลักษณะเป็นเครือข่ายแนวระนาบ ที่เติบโตแบบแตกแขนงไปอย่างเป็นธรรมชาติ คล้ายๆแบบจำลองต่อไปนี้

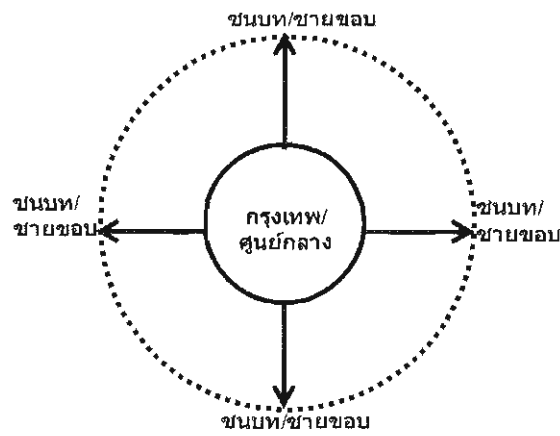
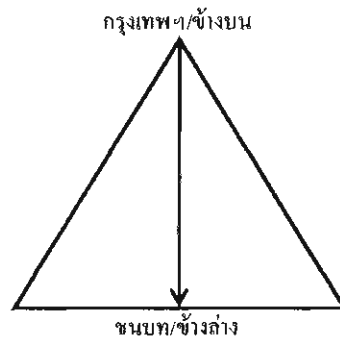

แบบจำลองที่ 1

แสดงการก่อตัวและเติบโตในแนวระนาบโดยไม่มีอำนาจศูนย์กลาง

๑.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

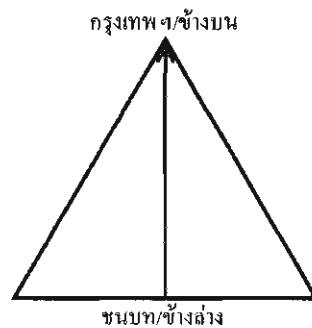
การพัฒนาชุมชนในยุคที่หนึ่ง คือการพัฒนาจากบนลงล่าง จากยอดสุดของสามเหลี่ยมอำนาจรัฐ หรือจากศูนย์กลางอำนาจ ออกไปสู่ปริมณฑลรอบรอบ หรือจากกรุงเทพไปสู่ชนบท ดังแบบจำลองต่อไปนี้

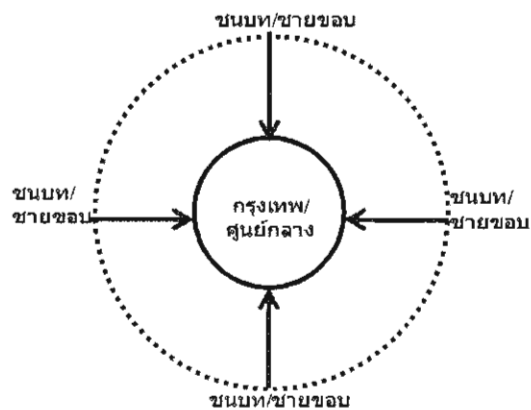

แบบจำลองที่ 2 และ 3

แสดงการพัฒนาจากบนลงล่างและจากศูนย์กลางอำนาจไปสู่ชายขอบ

ทิศทางการพัฒนาในยุคที่สอง คือการพัฒนาจากล่างขึ้นบน จากฐานล่างของโครงสร้างอำนาจไปสู่ยอด หรือจากชายขอบไปสู่ศูนย์กลาง จากชุมชนหมู่บ้านในชนบทไปสู่รัฐบาล ดังแบบจำลองต่อไปนี้

แบบจำลองที่ 4 และ 5

แสดงการพัฒนาจากล่างขึ้นบน จากชายขอบไปหาอำนาจศูนย์กลาง

๑.๓ สรุปกระบวนการเชิงโครงสร้างและทิศทางการพัฒนา

ทิศทางและโครงสร้างของการพัฒนาชุมชนยุคที่สาม ซึ่งอาศัยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเครื่องมือ นั้น เป็นการพัฒนาที่ไม่อ้างอิงศูนย์อำนาจรัฐ อำนาจการเมือง หรืออิทธิพลภายนอกอื่นใด เพราะเป็นการพัฒนาที่พึ่งพิงตนเอง เกิดขึ้นโดยตนเอง มีแนวคิดเฉพาะของตนเอง

ส่วนการพัฒนาในยุคที่หนึ่ง และยุคที่สอง จะใช้ศูนย์กลางอำนาจเป็นจุดอ้างอิง ไม่ว่าจะอ้างอิงเพื่อทำตาม หรือเพื่อคัดค้านต่อต้านก็ตาม

๒. กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (ตามแบบจำลอง SMCR)

๒.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

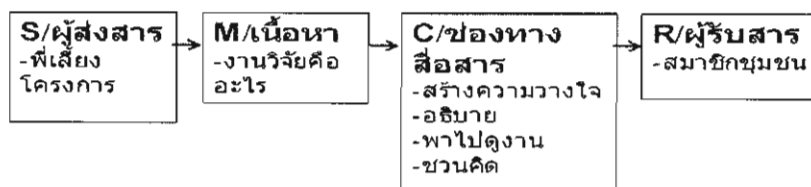
SMCR ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในยุคที่สาม ในขั้นแรกพี่เลี้ยงงานวิจัยจะเป็นผู้ส่งสารไปยังชาวบ้าน ด้วยกระบวนการตั้งคำถามชวนคิดอย่างสร้างสรรค์ ให้ชาวบ้านร่วมกันคิดเองว่างานวิจัยน่าสนใจที่จะใช้เป็นเครื่องมือของชุมชนหรือไม่

ขั้นตอนชาวบ้านเป็นทั้งผู้ส่งสาร(S)และผู้รับสาร(R) โดยเป็นการสื่อสารร่วมกัน ด้วยท่าทีของการสื่อสารแบบครุ่นคิด ปรึกษาหารือ

หลังจากนั้นชาวบ้านจะส่งสารไปยังผู้รับสารภายนอกชุมชน ซึ่งผู้รับสารอาจเป็นชุมชนอื่น เป็นสื่อมวลชน หรือเป็นหน่วยงานราชการที่ชาวบ้านต้องการเกาะเกี่ยวเข้ามาเป็นพันธมิตรการพัฒนา

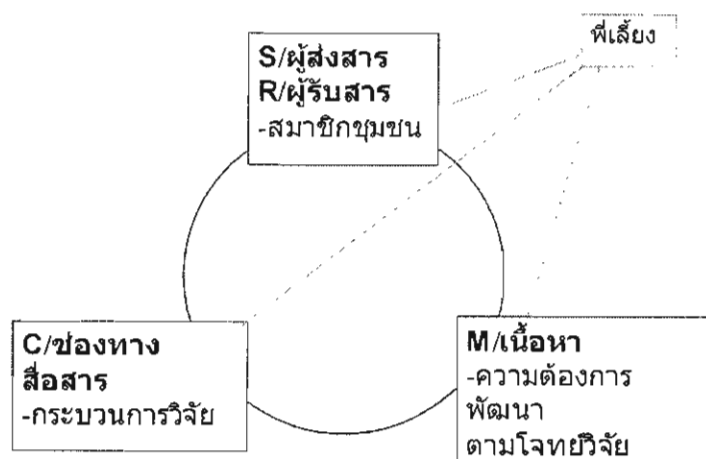
M คือคำถามและ คำตอบของความต้องการพัฒนาที่ผ่านการค้นหาร่วมกันในกระบวนการวิจัย

C มักเป็นการประชุมปรึกษาหารืออย่างมีส่วนร่วมในกรณีที่สื่อสารกันเอง แต่เมื่อถึงขั้นสื่อสารกับภายนอก มักเป็นการแสดงข้อมูลเอกสาร ผลการวิจัย ภาพถ่าย นิทรรศการ การไปเป็นวิทยากรบรรยาย และการเปิดให้นักคณและองค์กรภายนอกเข้าไปดูงานในพื้นที่ ดังที่แสดงในแบบจำลอง

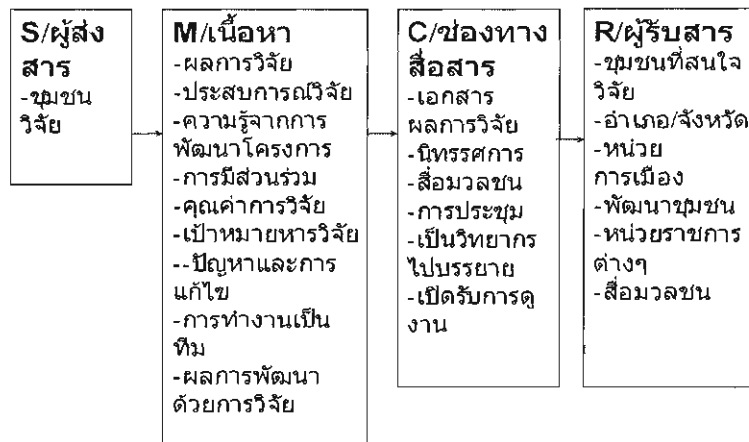
แบบจำลองที่ 6

แสดงอย่างก้าวที่หนึ่งการสื่อสารระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านก่อนวิจัย

แบบจำลองที่ 7

แสดงอย่างก้าวที่สองสื่อสารภายในชุมชนระหว่างวิจัย

แบบจำลองที่ 8

แสดงอย่างกว้างที่สาม การสื่อสารระหว่างชุมชนกับหน่วยอื่นๆหลังวิจัย

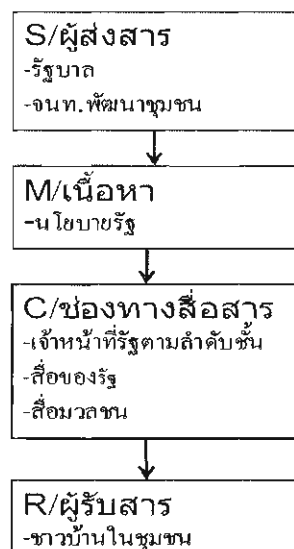
๒.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

SMCR ของโมเดลการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในยุคที่หนึ่ง ผู้ส่งสารก็คือรัฐ ผู้รับสารคือประชาชน โดยทำที่ของการสื่อสารจะเป็นการใช้อำนาจสั่งการให้เป็นไปตามนโยบายพัฒนา

M คือสารการพัฒนาตามนโยบาย

C คือช่องทางการสั่งการตามนโยบาย สื่อของรัฐ และสื่อมวลชน และสื่ออื่นๆ

จะเป็นการสื่อสารทางเดียวจากบนลงล่างตามทิศทางการพัฒนา ดังแสดงในแบบจำลอง

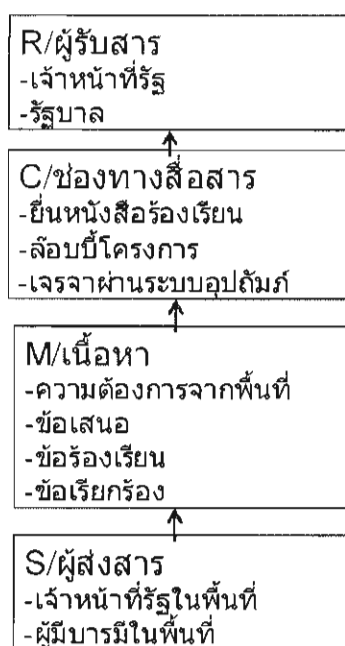
แบบจำลองที่ 9

แสดงกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาของยุคที่หนึ่ง เป็นการสื่อสารทางเดียวจากบนลงล่าง

SMCR ของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในยุคที่สองแม้จะเป็นการพัฒนาจากล่างขึ้นบน จากนอกเข้าในก็ตาม แต่ผู้ส่งสารการพัฒนาก็ยังไม่ใช่ประชาชนตัวจริง แต่จะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ หรือ แกนนำในชุมชนที่มีอำนาจบารมี หรือมีอิทธิพล หรือหากเป็นการพัฒนาในการนำของเอ็นจีโอ นักพัฒนาในนามเอ็นจีโอนั่นเอง ที่เป็นผู้ส่งสารตัวจริง แม้ว่าจะให้ชาวบ้านยืนอยู่แถวหน้าก็ตาม แต่หลังจากแถวหลังที่เอ็นจีโอยืนอยู่นั้นมีบทบาทในการกุมสภาพการสื่อสารมากกว่า โดยท่าทีของการสื่อสารจะเป็นการแสดงความต้องการของท้องถิ่น หรือเป็นการโต้แย้งแนวทางการพัฒนาของรัฐ

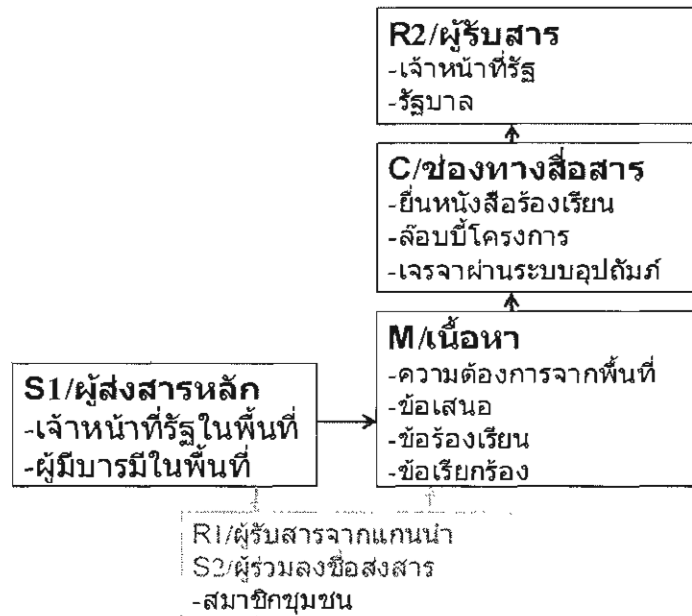
M คือ สารการพัฒนา ที่เป็นความต้องการจากพื้นที่ โดยอาจเป็นเพียงความต้องการของเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ หรือเป็นเพียงความต้องการของผู้มีบารมีในพื้นที่ หรืออาจจะเป็นความต้องการจริงของคนส่วนใหญ่ก็ได้

C คือ การใช้ช่องทางการลอบบี้ หรือการร้องเรียน การเรียกร้อง จนถึงการประท้วง

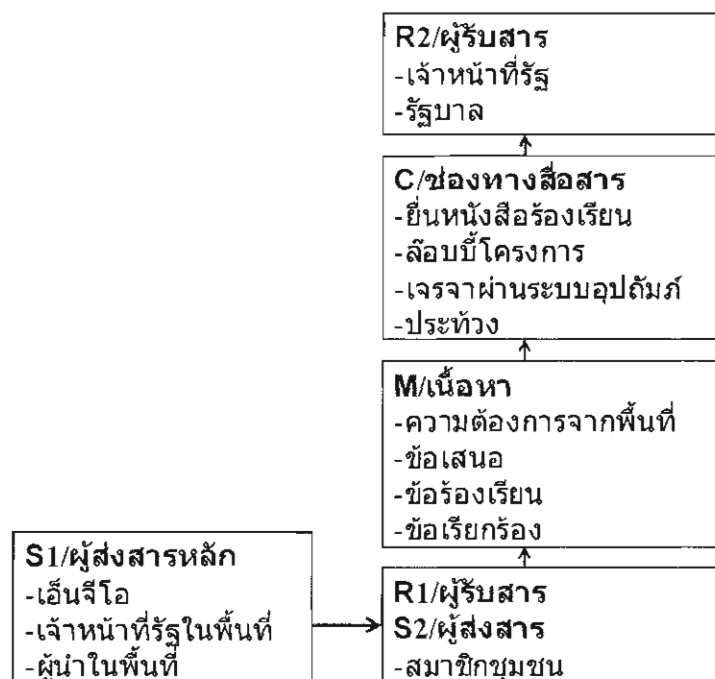
แบบจำลองที่ 10

แสดงกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจากล่างขึ้นบนที่ไม่ผ่านการรับรู้ของประชาชน

แบบจำลองที่ 11

แสดงกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจากล่างขึ้นบน โดยสร้างการมีส่วนร่วมเทียม

แบบจำลองที่ 12

แสดงกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาของเอ็นจีโอ ที่มุ่งสื่อสารกับประชาชน เพื่อให้ประชาชนสื่อสารกับรัฐ

๒.๓ สรุปกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

ยุคที่หนึ่ง

สื่อสารด้วยการสั่ง ลักษณะภาษาที่ใช้คือประโยคคำสั่ง เป็นยุคแห่งประโยคคำสั่ง ประชาชนต้องรับคำสั่ง

ยุคที่สอง

สื่อสารด้วยการบอกเล่า ภาษาที่ใช้คือประโยคบอกเล่า เป็นยุคแห่งประโยคบอกเล่า ยุคของผู้รู้ คีมาอธิบายชาวบ้าน

ยุคที่สาม

สื่อสารด้วยการถาม ภาษาที่ใช้คือประโยคคำถาม เป็นยุคแห่งประโยคคำถาม นักพัฒนาจะถามชาวบ้าน และกระตุ้นให้ชาวบ้านตั้งคำถามกับตัวเอง

๓. กระบวนการกำหนดพื้นที่ชุมชนในฐานะหน่วยการพัฒนา

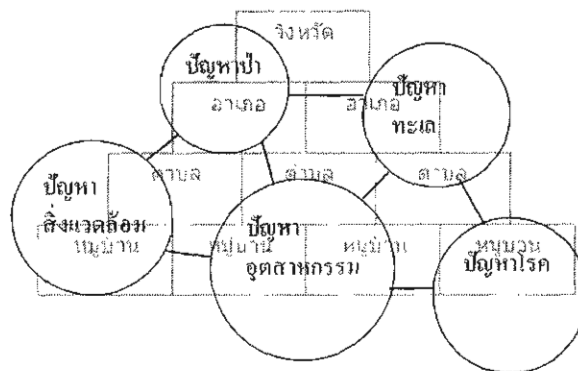
๓.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

พื้นที่ชุมชนในการพัฒนาชุมชนที่สาม จากการพิจารณา “พื้นที่” ของการพัฒนา หรือที่เรียกว่า “ชุมชน” ในการวิจัยท้องถิ่นนั้นพบว่า ชุมชนจะมีลักษณะสามประการคือ

- ข้ามพื้นที่ชุมชนตามเขตพื้นที่ปกครอง หมู่บ้าน ตำบล แม้จะยังมีการใช้เป็นกรอบอ้างอิงเชิงพื้นที่อยู่บ้าง แต่ไม่ได้ใช้เป็นหลัก
- อิงพื้นที่นิเวศน์ธรรมชาติ
- อิงพื้นที่นิเวศน์วัฒนธรรม

การที่โครงการไหนจะอิงนิเวศน์ไหน ก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของประเด็นในงานวิจัยนั้นว่า โน้มไปทางไหน เช่นแม่เจ้าอยู่หัว อิงนิเวศน์วัฒนธรรมเป็น ส่วนบุ๋มอิงนิเวศน์ธรรมชาติเป็นหลัก

เมื่อมองในด้านขนาด พื้นที่ชุมชนวิจัยจะเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก ระดับชุมชนหมู่บ้าน หรือไม่เกินระดับตำบล หากใหญ่กว่านั้นมักจะมีปัญหา เช่น ตัวอย่างจากประสบการณ์ของโครงการหมอบ้านเขาชัยสน ที่ไม่ประสบความสำเร็จในพื้นที่ระดับอำเภอ แต่ทำได้ดีในระดับตำบล ดังแสดงในแบบจำลอง

แบบจำลองที่ 15

แสดงพื้นที่การพัฒนาแบบเอ็นจีโอ ที่ไม่ยึดพื้นที่หน่วยปกครอง แต่ยึดขอบเขตปัญหา

๓.๓ สรุปกระบวนการกำหนดพื้นที่ชุมชนในฐานะหน่วยการพัฒนา

- บุคคลหนึ่ง องค์กรหนึ่ง องค์กรปกครอง
- บุคคลสอง/หนึ่ง องค์กรหนึ่ง องค์กรปกครอง
- บุคคลสอง/สอง องค์กรหนึ่ง องค์กรปกครอง (ซึ่งมักร่วมไปกับพื้นที่นิเวศน์ธรรมชาติ และพื้นที่

นิเวศน์วัฒนธรรม)

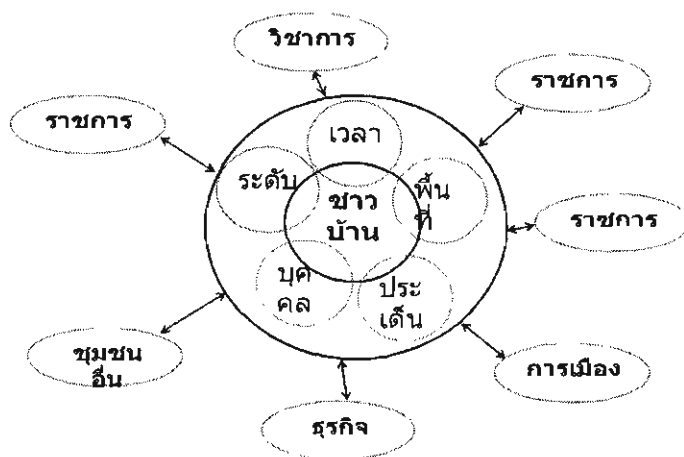
- บุคคลสาม องค์กรหนึ่ง องค์กรปกครอง เช่น ร่วมลุ่มน้ำ ร่วมสายคลอง ร่วมป่า ร่วมเกาะ ร่วมทุ่ง และนิเวศน์วัฒนธรรม เช่น ร่วมวัด ร่วมมัสยิด ร่วมเครือข่าย ร่วมอาชีพ ร่วมเครือข่ายความสัมพันธ์ ร่วมปัญหา ร่วมทุกข์ ร่วมประวัติศาสตร์

๔. กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา

๔.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

การมีส่วนร่วมของการพัฒนาบุคคลที่สาม รัฐไม่มีฐานะครอบงำเหนือประเด็นการพัฒนาไม่ว่าโดยตรงผ่านการสั่งการ หรือโดยอ้อมผ่านความเหนือกว่าด้านความรู้ด้านการครอบครองเครื่องมือ และการเป็นแหล่งงบประมาณก็ตาม การมีส่วนร่วมในบุคคลที่สาม ผู้กำหนดการมีส่วนร่วมคือชุมชนเอง ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดระดับการมีส่วนร่วม กำหนดตัวผู้เข้ามีส่วนร่วม และการออกแบบระยะห่างของความสัมพันธ์ทั้งหลาย ล้วนอยู่ในการกำหนดของชุมชนทั้งสิ้น โดยที่ ที่มาของมติชุมชนดังกล่าวก็

เป็นมติที่ผ่านกระบวนการครุ่นคิดอย่างสร้างสรรค์ร่วมกัน ไม่ใช่โดยอำนาจบารมีของผู้นำชุมชนเชิงตัวบุคคล หรือการโหวตเอาเสียงข้างมากด้วยการประชุมอย่างหยาบๆ

แบบจำลองที่ 16

แสดงกระบวนการมีส่วนร่วม ที่ไม่เพียงแต่ประชาชนมีส่วนร่วมต่อการพัฒนา
แต่ยังออกแบบและกำหนดการมีส่วนร่วมเอง

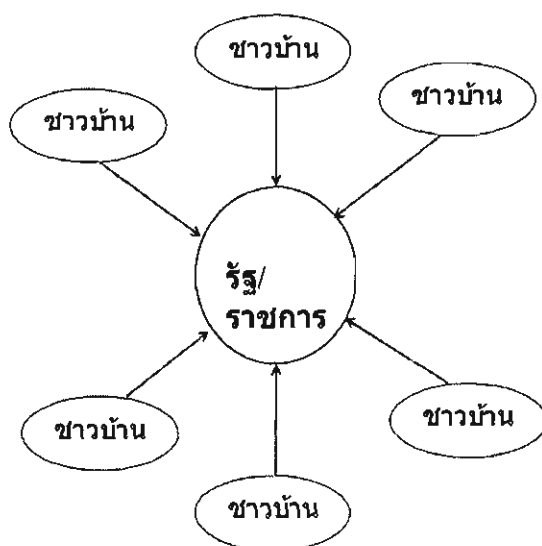
๔.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

ยุคหนึ่งไม่มีส่วนร่วม และการเรียกร้องขอมีส่วนร่วมของประชาชนอาจถือเป็นความผิดตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในยุคต่อมาของประชาชนก็มีรากฐานพัฒนาการมาจากการพัฒนายุคที่หนึ่ง นั่นคือ เป็นการมีส่วนร่วมที่ตอบสนองข้อเรียกร้องของประชาชน ในลักษณะ รัฐ “เปิด” โอกาสให้ประชาชน “เข้าไป” มีส่วนร่วมในการพัฒนา

ยุคที่สอง/หนึ่ง เป็นการมีส่วนร่วมเทียม ร่วมรับทราบ ร่วมยกมือในที่ประชุม ร่วมลงชื่อ ร่วมโดยถูกงูใจโดยผลประโยชน์เล็กน้อยๆ หรือแท้ที่จริงก็คือไม่มีส่วนร่วมนั่นเอง

ยุคสอง/สอง ยังเป็นการ “เข้าไป” มีส่วนร่วม แต่เป็นการรุกเข้าไปขอมีส่วนร่วม โดยไม่รอให้รัฐ “เปิดประตู” ถ้าไม่ยอมเปิดก็พร้อมจะพังประตูเข้าไป ด้วยพลังมวลชน

จะเห็นว่าการมีส่วนร่วมของทั้งสองยุค ยังคมมีรัฐเป็นแกนของการมีส่วนร่วม ผู้กำหนดประเด็นการพัฒนายังคงเป็นรัฐ

แบบจำลองที่ 17

แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมที่ประชาชนต้อง “เข้าไป” และรัฐ “เปิดให้” มีส่วนร่วม

๔.๓ สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา

การมีส่วนร่วมในความหมายเดิมๆแม้จะดูดีในลักษณะร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมกระทำ และร่วมรับผล ก็ตาม แต่ก็ยังมีนัยแฝงว่า รัฐยังคงเป็นแกนกลางเป็นเจ้าภาพ เป็นคนมีฐานะครอบงำเหนือประเด็นการพัฒนาแล้ว “เปิดโอกาส” ให้ประชาชน “เข้า” ไปมีส่วนร่วม ตามนิยามดังกล่าว

ยุคสามมีชุมชนคือแกนกลางอ้างอิงของการมีส่วนร่วม เป็นผู้สร้างการมีส่วนร่วม กำหนดกลไกการมีส่วนร่วม และเป็นผู้ถือฤทธาประตุการมีส่วนร่วม เมื่อกำหนดประเด็นพัฒนาเอง จึงกำหนดทุกอย่างเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมได้ เวลา พื้นที่ ประเด็น และตัวบุคคล ในการมีส่วนร่วม ล้วนถูกกำหนดมาจากชุมชน

การมีส่วนร่วม			
	ยุคหนึ่ง	ยุคสอง	ยุคสาม
แกนกลางการมีส่วนร่วม	ไม่มี	รัฐ	ชุมชน
การมีส่วนร่วม	ไม่มี	ยุค 2.1 -รับทราบข้อมูลบางด้าน -ร่วมประชุมและยกมือโหวต -ร่วมลงชื่อ -ถูกชักจูงใจให้เห็นด้วย ยุค 2.2 -รับทราบข้อมูลที่รัฐปกปิด -รุกเข้าไปมีส่วนร่วม -ขอมีส่วนร่วมกับรัฐ	-มีส่วนร่วมกันเอง -มีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นทุกขั้นตอน -กำหนดประเด็นพัฒนาเอง -กำหนดให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วม -จาก “เข้าไป” เป็น “เข้ามา”

๕. กระบวนการแสวงหาและใช้ต้นทุนในการพัฒนา

๕.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

การพัฒนาชุมชนยุคที่สามโดยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น มุ่งใช้กระบวนการมองหาและสืบค้นต้นทุนการพัฒนาจากภายในชุมชนเอง เช่น

ด้านทรัพยากร จะพึงพาทรัพยากรภายในชุมชน โดยนำมาบริหารจัดการ ดูแลรักษา เพิ่มมูลค่า และพยายามใช้ให้ได้อย่างยั่งยืน เช่น การใช้ป่าชายเลนของโครงการปูเปี้ยว และ โครงการบ้านลือ การใช้ทรัพยากรทะเลถึงภูเขา เช่น โครงการน้ำปลาบางกล้วย โครงการท่องเที่ยวเกาะบ่อเจ็ดลูก ทรัพยากรพันธุ์ข้าวและที่ดินจากบ้านบางแก้ว

ด้านความรู้ องค์ความรู้ และวัฒนธรรม เช่น ความรู้ทอผ้าจากนาหมื่นศรี ความรู้ทำขนมจากท่ามาลัย ความรู้ทำกริชจากรามันห์ ความรู้ทำหมวกกะปิยะห์จากบ้านกะมิยอ ความรู้ศาสนาจากระเว้ง ประวัติศาสตร์ชุมชนจากแม่เจ้าอยู่หัวและคีรีวง โนราจากโคกตะป้า เป็นต้น

ด้านบุคลากร ใช้บุคลากรของชุมชนเอง ผู้รู้ของชุมชนเอง โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เคยหมดบทบาทในกระแสการพัฒนายุคก่อน เช่น ผู้อาวุโส ครูภูมิปัญญา ก็กลับมามีบทบาทอย่างมาก เช่นที่โครงการท่ามาลัย ผ้าทอนาหมื่นศรี แม่เจ้าอยู่หัว คีรีวง หมอบ้านควนขนุน เป็นต้น

ด้านการเงินชุมชนวิจัยใช้งบประมาณจากการวิจัยเพียงเล็กน้อยเพื่อค้นหาความรู้ จากนั้นพยายามสร้างความมั่นคงทางการเงินเอง ตัวอย่างชัดเจนในโครงการกริชรามันห์และผ้าทอนาหมื่นศรี

ส่วนต้นทุนการพัฒนาที่นำเข้าจากภายนอก มีสองประการคือ ความรู้ด้วยกระบวนการวิจัยท้องถิ่น และ ตัวบุคคลที่เป็นพี่เลี้ยงในระดับต้น

๕.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

การพัฒนาชุมชนยุคที่หนึ่ง และยุคสอง/หนึ่ง ปฏิเสธภูมิปัญญาพื้นบ้าน นำเข้าความรู้ ปฏิเสธบุคลากรท้องถิ่น นำเข้าบุคลากร คนในท้องถิ่นเข้าร่วมได้เฉพาะคนมีอำนาจ เรียนจบสูง ใช้เงินมาก ไม่ยั่งยืนต้องเติมเงินตลอด ใช้ทรัพยากรสิ้นเปลือง

ส่วนยุคสอง/สอง จะต่อต้านแบบแผนของยุคที่หนึ่ง พยายามดำเนินการเพื่อหวังผลคล้ายๆกับยุคที่สาม แต่ใช้กระบวนการแตกต่างกัน

๕.๓ สรุปกระบวนการแสวงหาและใช้ต้นทุนในการพัฒนา

ยุคหนึ่ง และสอง นำเข้าความรู้/ปฏิเสธความรู้ท้องถิ่น นำเข้าบุคลากร/ปฏิเสธบุคลากรท้องถิ่น ใช้ทรัพยากรสิ้นเปลือง ใช้เงินมาก

ยุคสอง/สองต่อต้านยุคหนึ่งมองหาทางเลือกใหม่

ยุคสาม ใช้ต้นทุนท้องถิ่น คนท้องถิ่น ความรู้ท้องถิ่น ทรัพยากรท้องถิ่น เป็นฐานการพัฒนา และพยายามสร้างความมั่นคงทางการเงินเอง

๖. กระบวนการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา

๖.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

เป้าหมายการพัฒนายุคที่สาม มุ่งเอาคนเป็นศูนย์กลาง มุ่งการเรียนรู้ ยั่งยืนและพอเพียงพึ่งตนเอง เป็นเป้าหมาย ไม่ได้มีเป้าหมายเชิงเดี่ยวแบบมุ่งความร่ำรวย แต่มีเป้าหมายหลายอย่างที่ต้องไปพร้อมๆกัน เช่น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความยั่งยืนของทรัพยากร ความสะอาดของสิ่งแวดล้อม การมีความสุขและมีสุขภาพที่ดี การมีศีลธรรม การรักษาวรรณธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

๖.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

การพัฒนายุคที่หนึ่ง และยุคสอง/หนึ่ง พัฒนาคนโดยให้เรียนความรู้นำเข้าใหม่ เรียนแล้วจึงกลับบ้านไม่ได้เพราะไม่มีที่ใช้ความรู้ เรียนแล้วกลับบ้านคือภาพของความล้มเหลว

ยอมสูญเสียความสุข ยอมเครียดเพื่อเงิน

ยอมสูญเสีย สุขภาพ ใช้สารเคมีอันตรายเพื่อเงิน

ยอมละเมิดคุณธรรม ปลอมปนสินค้า ปนเปื้อนเคมีเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคเพื่อเงิน

ยอมทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อเงิน

ส่วนยุคสอง/สอง มีแนวคิดและกระบวนการใกล้เคียงกับยุคที่สาม

๖.๓ สรุปกระบวนการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา

การพัฒนาเรียนรู้เป้าหมายการผลิต+เศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง มุ่งไปสู่ความมั่งคั่งร่ำรวย (งานคือเงินเงินคืองานบันดาลสุข) มุ่งนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดผลผลิตสูงสุด ทำเงินได้มากที่สุด เพื่อรวยที่สุดของเดิมเป็นเชิงเส้น เริ่มจากจุดตั้งต้นที่โง่-จน-เจ็บ มุ่งไปสู่ความมั่งคั่งร่ำรวยของใหม่เป็นวงกลมหรือวงจร มั่นคง ยั่งยืน พึ่งตัวเอง

เปรียบเทียบเป้าหมายการพัฒนาสามยุค		
ยุคที่หนึ่ง	ยุคที่สอง	ยุคที่สาม
-งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข -มุ่งร่ำรวยสูงสุด -ใช้ทรัพยากรอย่างล้างผลาญ เพื่อตอบสนองความอยากรวย	ยุค 2.1 งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข -มุ่งร่ำรวยสูงสุด -ใช้ทรัพยากรอย่างล้างผลาญ เพื่อตอบสนองความอยากรวย ยุค 2.2 -ยับยั้งความเสียหายของยุคหนึ่ง -พัฒนาเพื่อยั่งยืนมั่นคง ไม่ใช่เพื่อรวย	มุ่งเอาคนเป็นศูนย์กลาง มุ่งการเรียนรู้ ยั่งยืนและพอเพียง พึ่งตนเอง เป็นเป้าหมาย

๗. กระบวนการทำงานของนักพัฒนาในฐานะผู้ทำงานพัฒนาชุมชน

๗.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

นักพัฒนาชุมชนยุคที่สาม ด้วยการวิจัยท้องถิ่น เป็นนักตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์ ไม่ใช่ถามสืบสวนสืบค้น แต่ถามอย่างให้คนเกิดจินตนาการ เกิดการสะท้อนครุ่นคิด เกิดพลัง ในภาวะสมมติ และเปิดกว้าง ซึ่งการที่นักพัฒนาจะเป็นนักตั้งคำถามเช่นนี้ได้จะต้องผ่านกระบวนการเรียนเรียนรู้และพัฒนาทักษะมาเป็นการเฉพาะทาง

ไม่ใช่ผู้คอยออกคำสั่ง

ไม่ใช่ผู้คอยให้คำตอบ หรือแม้แต่ชี้นำคำตอบ

แต่เป็นผู้ตั้งคำถาม กระตุ้นให้ผู้ถูกถามตั้งคำถามกับตัวเอง กับเรื่องราวของตัวเอง

๗.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

นักพัฒนายุคที่หนึ่ง มีกระบวนการทำงานไม่ต่างจากนักปกครอง คือใช้การสั่งการ และกำหนดให้ชาวบ้านทำตาม

นักพัฒนายุคที่สอง เป็นนักบอกเล่าชักจูงใจ ไม่ว่าจะโดยเสแสร้งให้ข้อมูลไม่ครบ หรือหวานล่อให้เห็นชอบ หรือมีความจริงใจให้ข้อมูลรอบด้านแบบเอ็นจีโอ แต่ก็ใช้กระบวนการบอกเล่าและจูงใจคล้ายๆกัน

๗.๓ สรุปกระบวนการทำงานของนักพัฒนาในฐานะผู้ทำงานพัฒนาชุมชนยุคที่หนึ่ง

-วางอำนาจ

-เป็นผู้รู้เหนือชาวบ้าน

ยุคที่สองแบบราชการ

-ลดการวางอำนาจลง

-ขอร้องแกมบังคับ

ยุคที่สองแบบเอ็นจีโอ

-เป็นเพื่อนร่วมทุกข์สุขกับชาวบ้าน

-แสดงตนเป็นมิตรแท้คลุกคลีอยู่กับชาวบ้าน

-เป็นผู้นำชาวบ้านในลักษณะที่ปรึกษา เสนาธิการ ชี้นำความคิด

ยุคที่สาม

-เป็นเพื่อนที่เท่าเทียมกัน เป็นผู้ปรารถนาดี ชี้นำแต่จะไม่ชี้นำ

-ไม่มีลักษณะของการครอบงำหรืออยู่เหนือชาวบ้านไม่ว่าทางการแสดงอำนาจ หรือการแสดงบารมีตามธรรมชาติ

๘.ผลกระทบของการพัฒนาต่อคนในชุมชน

๘.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

ผลกระทบของการพัฒนายุคที่สามที่มีต่อคนในชุมชน มักจะไม่มีผลต่อคนหนึ่งคนใดโดยตรง แต่มักมีกับกลุ่มคน มักก่อให้เกิดกลุ่มคน ที่มาร่วมคิดร่วมทำ คนที่มีบทบาทสำคัญขึ้นมักมาจากหลายกลุ่ม ซึ่งหลายๆคนจะเป็นคนที่ไม่เคยมีโอกาสดูแลแสดงบทบาทมาก่อนในการพัฒนายุคก่อนๆ เช่น คนแก่บางคนกลับมีความสำคัญขึ้นในฐานะเจ้าของความรู้ ภูมิปัญญา ผู้หญิงหรือแม่บ้านบางคนกลับมีบทบาทเด่นขึ้นเป็นผู้นำกลุ่มเยาวชนบางคนกลับมีบทบาทเด่นขึ้นในทางสร้างสรรค์เพื่อชุมชน

๘.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

ยุคที่หนึ่ง

ผลกระทบอย่างหนึ่งของการพัฒนาชุมชน ที่มีต่อชุมชน ก็คือ มีการเติบโตของนายทุน และเจ้าพ่อในท้องถิ่น โดยคนในชุมชนบางคนที่มีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ จะได้รับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาต่างๆ กลายเป็นกลุ่มทุนและกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น เป็นเจ้าพ่อที่มีบุญคุณในทางช่วยเหลือชาวบ้านและกดขี่ชาวบ้านไปพร้อมๆ กัน ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ต่อมาได้เข้ามามีบทบาทในการเมืองท้องถิ่นสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

ยุคที่สอง/หนึ่ง

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชนต่อการพัฒนาแบบนี้ ก็คือ แกนนำชุมชนบางคน ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ จะเป็นนักล่าโครงการ นักล่างบประมาณ โดยเป้าหมายหลักจะอยู่ที่ตัวเงินที่จะลงมาในพื้นที่ ส่วนจะเอามาทำอะไรนั้นอีกเรื่องหนึ่ง คนที่มีความสามารถดังกล่าวจะมีความสำคัญขึ้นในชุมชน ทดแทนเจ้าพ่อท้องถิ่นรุ่นเก่า หลายคนจะได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้นำชุมชน

ยุคที่สอง/สอง

ผลกระทบของการพัฒนาแบบนี้ต่อคนในชุมชน ก็คือ จะมีชาวบ้านบางคนที่ถูกขึ้นมาเป็นปากเสียงปกป้องชุมชน กล้าชนกล้าทำทนายอำนาจรัฐที่ไม่ชอบธรรม กล้าได้เสีย กล้าแย้งข้าราชการ กล้าประท้วง ซึ่งเป็นบุคคลแบบใหม่ที่ไม่ค่อยมีมาก่อนในชุมชน คนลักษณะนี้จะมีบทบาทเด่นขึ้นในชุมชน

๘.๓ สรุปผลกระทบของการพัฒนาต่อคนในชุมชน

ยุคที่หนึ่งมีการเติบโตของนายทุนและเจ้าพ่อในท้องถิ่น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ต่อมาได้เข้ามามีบทบาทในการเมืองท้องถิ่นสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

ยุคสอง/หนึ่ง แกนนำชุมชนบางคนร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ จะเป็นนักล่าโครงการ นักล่างบประมาณ โดยเป้าหมายหลักจะอยู่ที่ตัวเงินที่จะลงมาในพื้นที่

ยุคสอง/สอง ชาวบ้านบางคนที่ถูกขึ้นมาเป็นปากเสียงปกป้องชุมชน กล้าชนกล้าทำทนายอำนาจรัฐที่ไม่ชอบธรรม กล้าได้เสีย กล้าแย้งข้าราชการ กล้าประท้วง

ยุคสาม คนที่มีบทบาทสำคัญขึ้นมักมาจากหลายกลุ่ม ซึ่งหลายๆคนจะเป็นคนที่ไม่เคยมีโอกาที่จะแสดงบทบาทมาก่อนในการพัฒนาชุมชนก่อนๆ เช่น คนแก่ สตรี เยาวชน

๘. ผลกระทบของการพัฒนาต่อวัฒนธรรมชุมชน

๘.๑ ผลการศึกษาและกรณีตัวอย่างจากพื้นที่วิจัย

การพัฒนาชุมชนยุคที่สามด้วยการวิจัยท้องถิ่น สร้างวัฒนธรรมใหม่ให้กับชุมชน เช่น การใช้กระบวนการของเหตุผล การมีส่วนร่วม การเคารพความเท่าเทียม การใช้การเขียนและการบันทึก การพยายามอธิบายด้วยข้อมูลมากกว่าโต้แย้งด้วยอารมณ์ความรู้สึก ไม่เลือกที่จะประท้วง แต่เลือกที่จะสื่อสารด้วยข้อมูล เพราะเมื่อมีข้อมูลในมือ และมีทักษะการอธิบาย ก็เชื่อมั่นในข้อมูลของตน เชื่อมั่นในความสามารถอธิบายของตน จึงมุ่งใช้เหตุผล มากกว่าใช้อารมณ์และกำลังเข้ากดดันรวมถึงสร้างวัฒนธรรมการพึ่งตัวเอง แทนการพึ่งพิงภายนอก

ขณะเดียวกันก็รื้อฟื้นวัฒนธรรมเดิมๆที่เคยเชื่อมโยงมาเชื่อมร้อยกับวัฒนธรรมใหม่ เช่นเรื่องของเครือญาติ ความสามัคคี เป็นต้น

๕.๒ การศึกษาเปรียบเทียบกับการพัฒนาชุมชนในอดีต

การพัฒนาชุมชนยุคที่หนึ่ง ถ่ายทอดวัฒนธรรมอำนาจนิยมให้กับคนในชุมชน เช่น การใช้อิทธิพลข่มขู่ การใช้แง่मुกฎหมายเข้ารังแก เป็นต้น

ยุคที่สอง/หนึ่ง สร้างวัฒนธรรมของการใช้เล่ห์เหลี่ยมและเสแสร้งคบบดาเพื่อให้ได้เงินงบประมาณ

ยุคสอง/สอง สร้างวัฒนธรรมอำนาจตอบโต้ คือแพ่ง ปราศรัยตอบโต้ทั้งด้วยข้อมูลและโวหาร

ส่วนที่ ๓

ข้อสรุปและเสนอแนะสู่อนาคตงานพัฒนาชุมชนไทย

๑. ลักษณะสำคัญและความแตกต่างกันของการพัฒนาทั้งสามยุค

ยุคที่หนึ่ง จากบนลงล่าง-จากรัฐลงมาถึงประชาชน

คุณลักษณะสำคัญของการพัฒนายุคนี้ คือ เป็นการพัฒนาแบบ “ให้ปลาตามใจผู้ให้” แผนการพัฒนาทั้งหมดจะถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง รัฐจะไม่ถามประชาชนว่าต้องการอะไร แต่จะกำหนดเองว่าประชาชนควรได้อะไร

ยุคที่สอง การพัฒนาจากล่าง-ขึ้นบน จากชุมชนไปสู่รัฐ

จะแบ่งเป็นสองแบบย่อยอยู่ในยุคเดียวกัน ดังนี้

2.1 การพัฒนาจากหน่วยงานท้องถิ่น

คุณลักษณะสำคัญของการพัฒนาแบบนี้ คือ เป็นการพัฒนาแบบ

“ให้ปลาตามความต้องการของผู้รับ”

- มักเริ่มต้นจากแกนนำชุมชน หรือเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดชุมชน ไม่ได้เริ่มจากชาวบ้านตัวจริง
- มักเริ่มต้นสนใจที่ตัววัตถุสิ่งของ อุปกรณ์ อาคาร และงบประมาณ
- ชาวบ้านมักมีส่วนร่วมในระดับการร่วมรับรู้ มีการแจ้งให้ทราบ ร่วมประชุมเพื่อรับทราบ มีการขอลายเซ็น
- มักมีการออกแบบกิจกรรมการพัฒนา เพื่อรองรับงบประมาณที่จะลงในพื้นที่

2.2 การพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) ร่วมกับประชาชนท้องถิ่น

คุณลักษณะสำคัญของการพัฒนาแบบนี้ คือ เป็นการพัฒนาแบบ “ให้เปิด”

- มักมีพี่เลี้ยง ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกโดยพี่เลี้ยงมีบทบาทการนำสูง
- เอาปัญหาของชาวบ้านที่ปรากฏชัดเป็นตัวตั้ง
- นำเข้าความรู้ที่จำเป็นจากภายนอก มักมีการไปดูงานจากชุมชนด้วยกัน และพยายามสร้าง

เครือข่ายรวมพลังกัน

- เน้นการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านด้วยกันเต็มที่
- เน้นสิทธิ อำนาจชุมชน เพื่อตั้งรับและปกป้องชุมชนจากการคุกคามจากภายนอก
- มุ่งสร้างคนที่เป็นชาวบ้านตัวจริง ขึ้นมาเป็นปากเสียงของชุมชน

ยุคที่สาม การพัฒนาในแนวราบ

คุณลักษณะสำคัญของการพัฒนาแบบนี้ ก็คือเป็นการพัฒนาแบบ

“ให้ชาวบ้านสร้างเปิดเอง”

- จะเริ่มต้นจากเจ้าของปัญหา คือชาวบ้านจริงๆ
- สร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย จากชาวบ้านทุกกลุ่ม
- ค้นหาปัญหาความต้องการอย่างละเอียด อย่างลึกซึ้ง
- เน้นค้นหาปัญหาชุมชนท้องถิ่น เพื่อใช้แก้ปัญหาเชิงรุกจากภายใน
- หัวใจสำคัญไม่อยู่ที่วัตถุสิ่งของ หรืองบประมาณที่จะลงมา แต่จะอยู่ที่ความต้องการแก้ปัญหาจริงๆ

-มุ่งสร้างความรู้

- ค้นหากระบวนการเรียนรู้ในทุกเรื่องอย่างเป็นระบบ
- สรุปสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ เป็นตัวความรู้ที่เป็นเอกสาร
- นำความรู้นั้นใช้งานทันทีและต่อเนื่องในชุมชน
- เผยแพร่ความรู้นั้นให้แก่ผู้อื่นได้
- มุ่งสร้างคน

- สร้างคนที่เข้าใจการพัฒนาชุมชนด้วยการวิจัย
- สร้างคนเป็นกลุ่ม เป็นทีมที่พร้อมร่วมมือกันพัฒนาชุมชนด้วยวิธีวิจัย
- สร้างคนให้คนเหล่านั้น เป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาชุมชน

หมายเหตุ*การพัฒนาในปัจจุบันจะมีลักษณะทับซ้อนกันของทั้งสามยุค คือ บางอย่างยังต้องใช้วิธีการของยุคที่หนึ่ง บางอย่างยังใช้วิธีการของยุคที่สาม แต่ในอนาคตจะต้องใช้วิธีการของยุคที่สามเป็นหลักมากขึ้นเรื่อยๆ

๒. มุมมองของการพัฒนาชุมชนแต่ละยุคที่มีต่อบุคคลสังคม

ในขณะที่การพัฒนายุคเก่ามีมุมมองว่าปัจเจกบุคคลเป็นชิ้นส่วนหนึ่งของระบบสังคมใหญ่ ครอบครัวก็เป็นชิ้นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ ชุมชนหมู่บ้านก็เป็นชิ้นส่วนหนึ่งของสังคมประเทศ ทุกชิ้นส่วนจึงถูกกำหนดให้มีการพัฒนาไปพร้อมๆกัน ภายใต้สูตรเดียวกัน และเชื่อว่าการทำเช่นนั้นก็จะบรรลุผลการพัฒนาร่วมกัน มั่งคั่งร่วมกัน

แต่การพัฒนายุคที่สาม มีมุมมองว่าปัจเจกบุคคลก็เป็นระบบย่อยหนึ่ง ของระบบใหญ่ ครอบครัวก็เป็นระบบย่อยหนึ่งของสังคมใหญ่ ชุมชนหมู่บ้านก็เป็นระบบย่อยหนึ่งของสังคมประเทศ ระบบย่อยมีความเป็นระบบสมบูรณ์ในตัวเอง แต่ก็อิงอาศัยสัมพันธ์กับระบบอื่นๆ และซ้อนทับเป็นหน่วยย่อยสังกัดอยู่ในระบบใหญ่ การพัฒนาจึงสามารถมีแบบของตัวเองที่แตกต่างหลากหลายได้ หากความสัมพันธ์กับระบบอื่นหรือกับระบบใหญ่เกิดปัญหา ก็ยังสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะตนเองก็เป็นระบบเหมือนกัน ไม่ได้เป็นเพียงนอตตัวหนึ่งในเครื่องจักรสังคม เป็นเซลล์ที่มีชีวิตของตัวเองด้วย

หากอ้างอิงตามหลักของพุทธทฤษฎี ซึ่งกล่าวไว้ว่า สิ่งที่จะถือว่าเป็นระบบได้นั้น จะต้องมีความสมบูรณ์ 6 ประการ คือ

- 1.ต้องมีลักษณะของการครองพื้นที่ขนาดใดขนาดหนึ่ง
- 2.ต้องมีหน่วยย่อยภายในที่มีความสัมพันธ์กัน
- 3.ภายในระบบ หรือระหว่างสมาชิกที่เป็นหน่วยย่อยต้องมีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลาไม่ว่า
- 4.ต้องมีพัฒนาการ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เช่นเติบโต หดตัว รวมถึงมีอายุขัยของระบบ
- 5.ภายในระบบ หรือระหว่างสมาชิกที่เป็นหน่วยย่อย จะต้องมีความสัมพันธ์หรือระยะห่างที่สมดุล
- 6.มีความสามารถรับรู้ตนเอง และจำแนกตนเองออกจากสิ่งแวดล้อมได้

เมื่อเอามาเปรียบเทียบกับชุมชนที่ทำวิจัยแล้วจะเห็นได้ว่า แต่ละชุมชนก็ได้พร้อมตัวเองขึ้นเป็นระบบแล้วทั้งสิ้น โดยมีคุณสมบัติครบทั้ง 6 ประการ คือ

1. มีพื้นที่คือพื้นที่วิจัยซึ่งมักเป็นชุมชนหมู่บ้าน ในขอบเขตนิเวศน์ธรรมชาติ และนิเวศน์วัฒนธรรม

2. มีสมาชิกมาร่วมตัวกัน

3. สมาชิกมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

4. มีการเติบโต พัฒนาการ เปลี่ยนแปลง เรียนรู้

5. มีการจัดระบบระเบียบของความสัมพันธ์ระหว่างกัน ถี่ ห่าง กว้าง ชิด อย่างชัดเจน

6. มีความสำนึกในความเป็นตัวตนของกลุ่มก้อนที่ก่อตั้งกันขึ้นมาแตกต่างหากจากส่วนอื่นที่เป็นบริบทอย่างไร และรู้ว่ากลุ่มก้อนของคนจะสัมพันธ์กับบริบทอย่างไร

๓. การใช้กระบวนการวิจัยท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชุมชน

จากเดิมที่เรามีโมเดลการพัฒนาเพียงโมเดลเดียว ซึ่งต่อมาพบว่าไม่เพียงพอในการพัฒนาประเทศ ต่อมาได้เกิดโมเดลของยุคที่สองเพื่ออุดช่องว่าง และแก้จุดอ่อนของโมเดลยุคที่หนึ่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพออีก โมเดลของการพัฒนายุคที่สามจึงเข้ามาช่วยเติมเต็มให้สังคมของเรามีโมเดลการพัฒนาที่หลากหลายมากขึ้น สอดคล้องกับความต้องการใช้งานมากขึ้น การพัฒนางานส่วนก็ยังคงใช้โมเดลที่หนึ่ง การพัฒนางานส่วนก็ต้องใช้โมเดลที่สอง แต่การพัฒนาส่วนใหญ่ต่อไปในอนาคตน่าจะใช้โมเดลที่สามเป็นโมเดลหลักต่อไป

อย่างไรก็ตามการวิจัยท้องถิ่นไม่ใช่วิเศษ ที่ทุกชุมชนต้องกระโจนเข้าไป หากแต่ชุมชนใดสนใจจะใช้การวิจัยท้องถิ่นเป็นเครื่องมือการพัฒนา จะต้องมีการเตรียมพร้อมพอสมควร และต้องไม่เร่งรีบเร่งรัด โดยเฉพาะชุมชนที่ขาดพื้นฐานการมีส่วนร่วม มีลักษณะแตกแยกความสามัคคี และยังยึดติดกับการพัฒนาในยุคที่หนึ่ง และยุคที่สอง หากจะเริ่มใช้การวิจัยท้องถิ่น จะต้องดำเนินการอย่างระมัดระวังมาก และดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ภายใต้การประกบช่วยของพี่เลี้ยง โดยเฉพาะในระยะแรก จึงจะประสบความสำเร็จได้